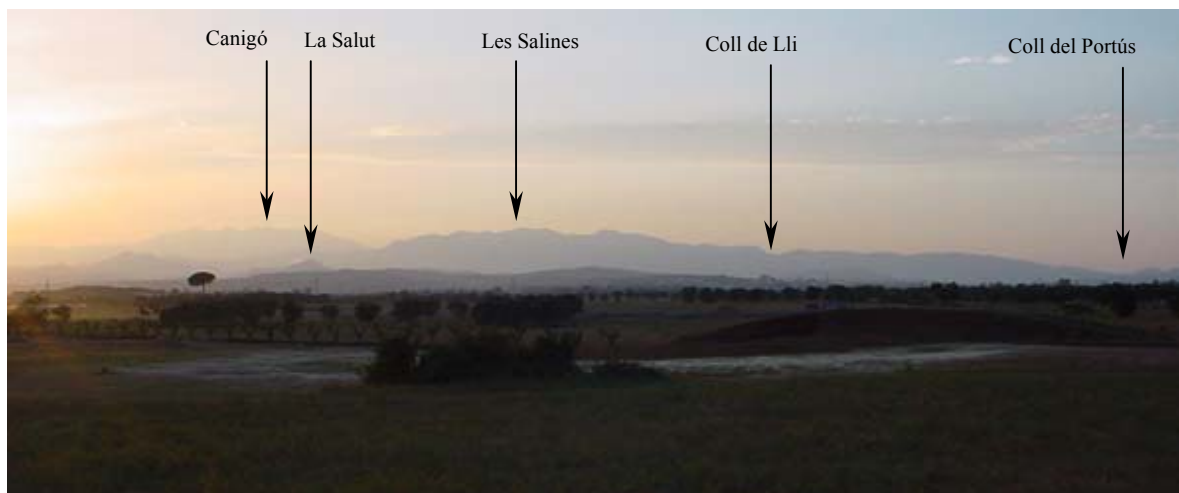

Per a l'elaboració d'aquest treball s'ha comptat amb una llicència retribuïda concedida pel Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya (DOGC núm. 4182 de 26.7.2004)

ITINERARI 3.- Les Salines

En aquest itinerari es fa un recorregut per la serra de les Salines, amb sortida i arribada a [la Vajol](#), passant pel camí de l'exili del coll de Lli fins a les Illes, per pujar a les [Salines](#) pel vessant nord i baixar pel vessant sud. Bona part del trajecte es fa pel territori de l'Espai d'Interès Natural del Massís de les Salines.

A la Vajol s'hi pot arribar per la carretera N-II. Poc abans d'arribar a la Jonquera cal desviar-se per la carretera que, per Agullana, ens menarà fins la Vajol i, més amunt, fins el coll de la Manrella, per on comunica amb les Illes. Una mica més amunt del poble, camí del coll, trobarem el restaurant Can Comaulis. Uns metres més amunt, a l'esquerra, comença la pista que ens porta cap al coll de Lli. L'autobús ens pot deixar al restaurant.

Aquest itinerari permet unes quantes variacions, sobretot a partir del coll dels Cirerers. En la descripció les trobareu indicades amb color taronja. Algunes vegades cal desviar-se del camí ral per anar a fer alguna observació i tornar al mateix punt per tal de seguir el camí que portàvem; aquestes situacions les trobareu descrites amb color verd.

Si voleu, també us podeu agafar l'itinerari amb calma i el podeu fer en dos dies. Si és així, podeu contactar amb l'ermità-hostaler del [santuari](#) per a concretar l'allotjament. En qualsevol cas, recordeu que hi ha un refugi lliure amb una quinzena de places; això sí, el risc de trobar-lo ocupat és força alt.

En la descripció, trobareu assenyalats en negreta els punts exactes als que fan referència els temps, les distàncies i les alçades. Les paraules subratllades i de color blau corresponen als hipervincles que us portaran directament a la informació inclosa al final de la descripció; en alguns casos coincideixen les dues condicions alhora en les mateixes paraules. En cursiva, podreu llegir les indicacions dels rètols que es troben pel camí. En alguns punts del recorregut és convenient deixar-lo i fer un "anar i venir" per a realitzar alguna visita interessant; aquestes situacions les trobareu descrites amb el text de color verd.

Durant la ruta, el temps s'ha mesurat sense tenir en compte les parades: és el temps de marxa efectiva; per tant, quan es planifiqui la sortida cal afegir-hi el que es consideri necessari, en funció de les activitats que es vulguin portar a terme: observació del

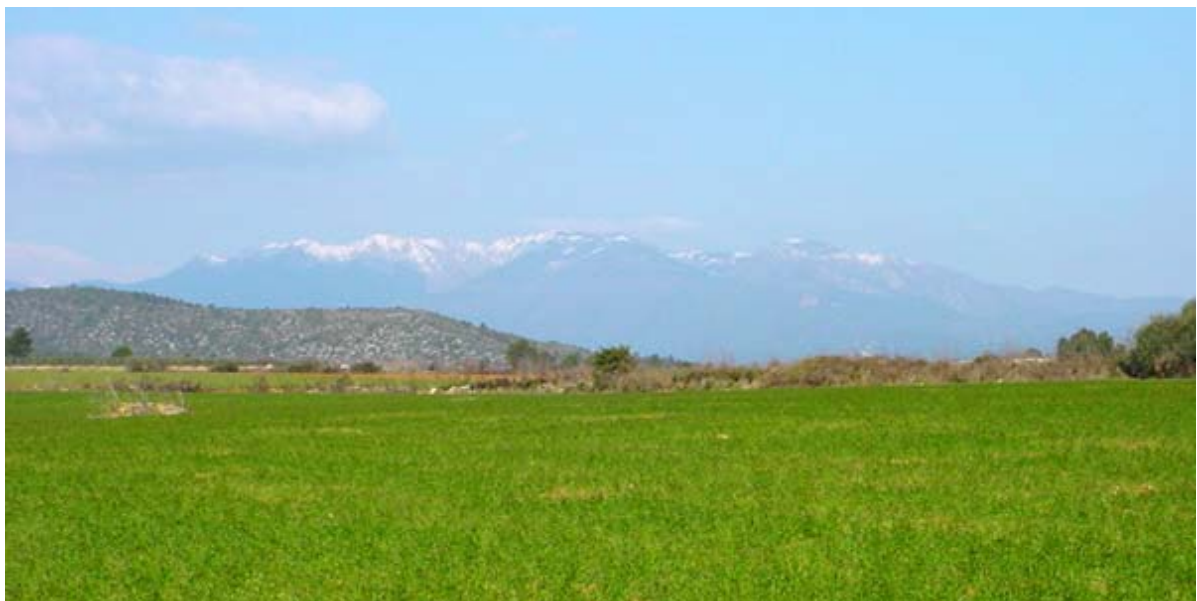
paisatge, identificació de la flora o dels rastres d'animals, recol·lecció de mostres, examen de les edificacions, comentaris històrics, narració de llegendes o, simplement, les parades tècniques necessàries per a reposar forces o menjar.

Les alçades i les distàncies estan mesurades amb un gps; no s'hi han comptat les anades i vingudes que es fan fora de l'itinerari i que estan descrites amb el text de color verd .

En el tram que s'ha de recórrer de carretera asfaltada només s'han ressenyat les espècies vegetals més evidents, corresponents als estatges arbori i arbustiu.

S'han inclòs unes propostes de treball. Cal tenir en compte que són precisament això: propostes. El que es pretén és donar idees o suggerir pautes; no es desitja, en cap cas, imposar qüestions o mètodes de treball. S'ha procurat que siguin ben variades i que n'hi hagi per a la majoria de matèries i nivells, o que, si més no, siguin fàcilment adaptables a les necessitats de cadascú.

Al final trobareu un llistat dels [animals](#) que podeu trobar i de les [plantes](#) que s'han observat en aquest itinerari.

El massís de les Salines, de tant en tant, s'enfarina de neu

Descripció de l'itinerari

TEMPS	DISTÀNCIA	ALÇADA	
0 h 00 m	0 km	600 m	Iniciem l'itinerari a la pista que surt a l'esquerra de la carretera que mena al coll de la Manrella, passat el poble de la Vajol, uns metres més amunt del restaurant "Can Comaulis". A la cruïlla hi trobem un rètol que ens indica: <i>Castell de Cabrera, segle XI. M.D. de les Salines: 5,4 km.</i> Un altre rètol ens marca l'inici de l'Espai d'Interès Natural del Massís de les Salines. Seguim la pista entre <i>perxades</i>; són boscos de castanyers joves, als quals anomenen "perxes". Un tros amunt, un altre rètol ens informa: <i>Can Barris, propietat privada.</i>
0 h 13 m	0,7 km	655 m	A la dreta, a sota la pista deixem la Font del Cucut.
0 h 21 m	1,2 km	710 m	Coll de Lli Al costat de la casa restaurada, cal agafar el corriol que surt a la dreta, on hi ha l'indicador per anar a les Illes.

			Al coll hi ha la fita fronterera núm. 557. Per a veure-la és millor passar la portella fronterera i seguir la tanca cap a l'esquerra, per la banda de França, una vintena de metres. El terreny és ben desbrossat. Retornats al camí, davallem pel vessant nord.	
0 h 27 m	1,6 km	655 m	El camí baixa entre castanyers fins a desembocar a una pista mig aperduada que cal seguir cap a la dreta. Mentre caminem se sent el rec que corre a l'esquerra.	
0 h 31 m	1,8 km	635 m	Desemboquem a una altra pista que es veu transitada per vehicles. Cal seguir-la també cap a la dreta; 40 m més avall, a l'esquerra, baixa el corriol que ens portarà fins les Illes. A partir d'aquest punt cal ignorar tots els corriolets que en surten, tant a la dreta com a l'esquerra. Hem de seguir sempre la mateixa direcció.	

0 h 38 m	2,2 km	575 m	Topem amb una portella. Recordeu-vos de deixar-la ben tancada perquè el bestiar no s'escapi. Anem seguint un mur de pedra seca, que ens queda a la dreta. Cent cinquanta metres més avall trobem una altra portella, ja a les envistes del poble.
0 h 43 m	2,4 km	560 m	<u>Les Illes</u> El camí va a parar just al costat de l'Hostal dels Trabucaires. Aquí es varen aturar els presidents que anaven cap a <u>l'exili</u>. Així ens ho recorda una placa clavada a la paret de l'edifici, al costat de la porta d'entrada: <i>"El 5 del 2 del 1939 varen passar, foragitats d'Espanya per l'agressió nazifeixista internacional, els presidents: De la república: Manuel Azaña. De la Generalitat: Lluís Companys. D'Euscadi: José A. Aguirre. França els va donar el dret d'asil.</i>

			<i>Associació d'antics combatents i víctimes de la guerra de la República Espanyola. 14 d'abril del 1990"</i> Baixem pel carrer del poble, passem per davant d'una petita esplanada amb taules per a picnic, a la dreta, i arribem a la carretera de Morellas a Ceret on trobem les marques del GR-10. Cal seguir-les per la carretera asfaltada cap a l'esquerra. Deixem el poble i passem pel mas de la <i>Casa Noba</i>, davant del qual hi ha el trencant a l'esquerra que va a l'ermita de la M.D. del Remei que es troba a sobre mateix de la carretera. Seguim encara per la carretera fins que, just abans del mas de la Selva, les marques del GR es desvien cap a l'esquerra per una pista amb tanca.
1 h 35 m	6,2 km	615 m	Ens desviem a l'esquerra per la pista amb tanca, seguint sempre el GR-10. A l'inici, un rètol groc indica: <i>coll dels Cirerers: 1 h 20 min; Montalbà dels Banys-Amélie: 5 h.</i> El camí passa per darrera el mas de la Selva amb dos castanyers centenaris. Davant del segon, en el marge, trobem, de costat: clinopodi, rementerola i orenga; és un moment immillorable per a compararlos. Anem pujant per la pista, de terreny silícic, entre brucs, cirerers i castanyers.
2 h 00 m	7,3 km	790 m	Deixem la pista i ens desviem a l'esquerra per una altra més estreta i menys transitada. Un centenar de metres més amunt, pel marge dret s'enfila una drecera que, en fort pendent, ens permetrà tallar les corbes de la pista més transitada que havíem portat fins ara. La travessem fins a cinc vegades; l'última ja està tan

			embardissada que no se sap si és pista o un eixamplament del corriol.
2 h 13 m	7,6 km	890 m	El pendent fort de la drecera disminueix i entrem al regne de la fageda. La llum verda, tamisada per les fulles tendres de la primavera, contrasta fortament amb el cruixit de les fulles seques sota els peus.
2 h 20 m	7,8 km	930 m	Sortim de la fageda i arribem a un collet. El camí fa una forta reblincola a la dreta, entre unes gòdues de gairebé dos metres d'alçada, i continua pujant, ara, pel mig d'un bosc mixt de pins i roures.
2 h 32 m	8,1 km	995 m	Arribem a una pista que cal seguir, tot planejant, cap a la dreta. Els vermells tardorencs dels cirerers trenquen el verd negrós de la pineda. Poc després torna la fageda, tan espessa que en prou feines hi ha sotabosc.

2 h 34 m	8,4 km	1010 m	Coll dels Cirerers En aquest punt, al costat d'un gran perelloner, se'ns ofereixen dues possibilitats: A l'esquerra, amb marques grogues, hi ha el camí que va a les Salines passant pel vessant sud. És tan ample que gairebé sembla una pista. Aviat surt de la fageda i cal prendre una drecera marcada que puja fort per la dreta. Al cap d'un quart d'hora de pujada, apareix un camí marcat amb punts vermells que es desvia cap a l'esquerra: va a sortir a la font de les Salines donant la volta al massís. Si continuem seguint les marques grogues del camí que portàvem, pugem fins al pic de les Salines. Des d'allà podeu baixar fins el santuari seguint la descripció que es farà més endavant. Anem cap a la dreta, seguint el GR-10.
2 h 36 m	8,5 km	1010 m	Cent metres més de fageda i arribem a un altre collet. Escoltem un moment: el batec apressat del bec d'un picot contra el tronc d'algun faig trenca el preuat silenci del bosc. Hi ha uns rètols grocs que indiquen: <i>Les Illes (d'on venim): 1 h 50 min.</i> I, cap a l'altra banda, <i>Montalbà dels Banys i M. d'Amèlie: 3 h 45 min;</i> <i>Coll del Pou de la Neu: 1 h 30 min.</i> Seguint recte, una mica cap a l'esquerra de la pista que continua, hi ha el camí que, a través de la fageda arriba fins a Fontfreda, amb marques grogues. Una possibilitat és anar amb cotxe per la carretera asfaltada fins a Fontfreda, prendre aquest camí que trobem ara, arribar fins el coll dels Cirerers, continuar la ruta que acabem de descriure en el paràgraf

			anterior fins el pic de les Salines, baixar al santuari, tornar pel camí amb punts vermells que surt de la font de les Salines i tornar a Fontfreda. Tot plegat, representa una fantàstica passejada de poc més de tres hores. Nosaltres, hem de girar 120° a l'esquerra –amb compte de no trepitjar la latrina d'un teixó– i seguir el GR-10. El sender va baixant, primer, per tornar a pujar més endavant, entre faigs, tot resseguint el massís pel seu vessant nord.
2 h 45 m	9,1 km	965 m	Un camí amb marques blaves surt a la dreta fent un angle de 150° amb la direcció que portem: baixa al mas Subirà. Continuem trescant per l'interior de la fageda. Les fulles dels arbres rondinen suaument mogudes per la brisa o cauen amb moviments rítmics de dansa, la dansa de la son, presagi del llarg hivernatge. Els borrons, però, ja a la tardor anuncien el nou esclat de la vida primaveral, que retornarà la verdor al paisatge, acompanyada per la música de rossinyols i cadeneres, el crit aspre del gaig, la xerrameca insulsa de les orenetes i el melòdic, llunyà i sempre misteriós cant del cucut.
2 h 54 m	9,3 km	1000 m	Trobem una nova cruïlla. Aquesta vegada ens indica que ens porta al refugi TCF. La deixem i ens enfilem una mica pel marge, cap a l'esquerra.
3 h 04 m	9,8 km	1010 m	El camí baixa fins a una font.

A 10 m de la font, a l'esquerra hi ha un coriol marcat en vermell que diu "Cova". Cal anar amb molt de compte ja que és bastant perdedor. El viarany puja fent marrades per la fageda fins que, a 70 m de distància, trobem una cruïlla amb una marca indicant la cova cap a la dreta.

Encara que el camí que puja estigui marcat amb un piló de pedres i continuï amb marques vermelles, l'hem de deixar: és el que va a parar a la carena i entronca amb el que hem descrit anteriorment, poc abans d'arribar al pic de les Salines.

Agafem, doncs, el camí de la dreta i en uns 7 minuts, arribem a la [cova dels Trabucaires](#) (h = 1050 m).

Retornats a la font, continuem pel GR-10, que travessa un torrent i, després, planeja per la fageda, caminant sobre una catifa de pellofes de faja, entre molses, didaleres grogues, marcòlics vermells i grans

			estes de nabius. Al cap d'uns 7 minuts trobem una pujada forta i un quart d'hora més tard passem per sota uns espadats de roca. Poc després, cal travessar i pujar pel rocam d'una torrentera. Hi ha un camí a l'esquerra amb un piló de pedres. Cal deixar-lo i seguir endavant.
3 h 28 m	10,7 km	1095 m	Mig quartet més tard, trobem una petita deu o sorgència d'aigua i, tot seguit, el camí fa una forta pujada.
3 h 40 m	11,2 km	1200 m	A la dreta del camí hi ha les restes del Pou de la Neu. Ja es veu el coll.
3 h 45 m	11,4 km	1240 m	Coll del Pou de la Neu La pista que ve de Maçanet passa per aquest coll i acaba d'arribar fins al repetidor de El Moixer. Des del coll de Fontfreda també puja una pista: es pot fer la connexió entre els dos vessants. En aquest punt abandonem el GR-10 que segueix pel vessant nord. Travessem el filat fronterer i trobem un nou rètol: <i>Coll del Pou de la Neu: 1240 m. Coll dels Cirerers: 1 h.</i> A la dreta la pista puja cap el repetidor i el Roc de Frausa. Davant, a l'esquerra, es pot veure el camí que baixa al santuari de les Salines.

			Més a l'esquerra, seguint la carena, un camí amb marques grogues puja cap al Roc del Pou i va carenant fins al Pic de les Salines. Nosaltres anem carenant per a fer el cim. El terreny continua essent silícic. Si és tard, podem baixar de dret pel camí que, en 18 minuts, aproximadament, ens deixarà al santuari de les Salines. Ens estalvia, doncs, uns 25 minuts, aproximadament, de recorregut. Quan arribem a la pista, just a la dreta, al mig de la corba, hi ha la cova de la M.D. de les Salines. Si es baixa per aquest camí i es fa nit al santuari, l'endemà es pot anar a fer el cim, però passant pel camí que hem parlat abans, que des de la font indica cap a Ceret i que està marcat amb punts vermells. Es puja vers la carena i es volta el pic de les Salines per sota, fins que s'arriba al camí que ve del coll dels Cirerers en el punt en què en una roca indica les Salines en la direcció d'on venim. Si agafem el nou camí a la dreta, baixarem al coll dels Cirerers. Si anem cap a l'esquerra, pujarem al cim del pic de les Salines. Fer aquesta volta, des del santuari fins la cruïlla (a 1070 m d'altura aproximadament) hi ha 30 minuts i, arribar fins al cim, comporta uns 45 minuts més.
--	--	--	---

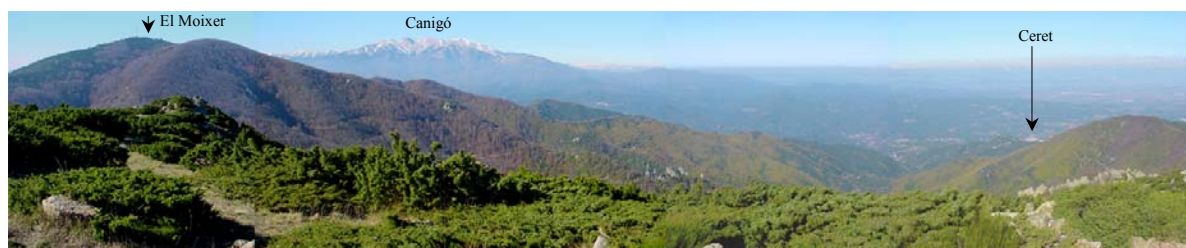
			Anem seguint just el caire. Val la pena observar com la vegetació s'adapta a les condicions de vent i fred de la carena, així com el terra literalment llaurat pels senglars. Pel camí trobarem un corriol marcat que baixa cap a la dreta. Cal deixar-lo, de moment: és el que haurem de reprendre en baixar del cim per arribar al santuari. Una àguila marcenca planeja majestuosament a sobre nostre... i porta una serp agafada!
4 h 15 m	12,6 km	1330 m	Pic de les Salines El paisatge és superb (vegeu panoràmiques al final de l'itinerari): el mar i la muntanya...; l'Empordà, el Rosselló, el Vallespir... aquest tros de terra al nord del Pirineu que, com deia en Carles Bosch de la Trinxeria <i>"Se separà de nosaltres amb dolorosa recança; el vencedor imposà les seves lleis i, com nosaltres, sentí parlar un llenguatge que no comprenia...! Pobra pàtria! Records gloriosos de la vellúria, on sou?"</i> Al voltant del vèrtex geodèsic està ple de mates de ginebró i de pilons de terra dels talps. Reulem pel mateix camí.

4 h 22 m	13,0 km	1240 m	Tan bon punt s'acaba la baixada del cim, retrobem el corriol a l'esquerra, aquell que hem deixat en pujar, marcat amb un piló de pedres sobre una roca. El caminó baixa pel costat NO de la roca.
4 h 27 m	13,5 km	1075 m	<u>Santuari de les Salines</u> Seguim els rètols i baixem les escales fins la font.
4 h 28 m	13,6 km	1060 m	Font de Les Salines La trobem envoltada d'arbres centenaris. Els seus tres raigs generosos –fins i tot en temps de sequera– ens podran sadollar la set, mentre gaudim de l'ombra del fantàstic grèvol que la corona.

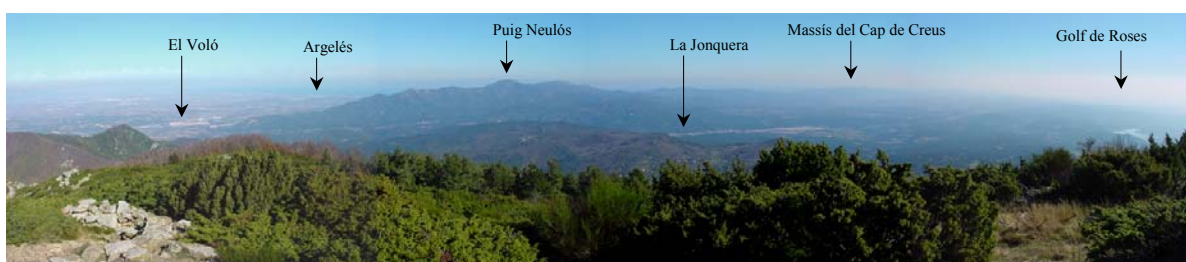
			Una vegada satisfets, és qüestió d'orientar-nos per a continuar la nostra ruta: ens situem a l'últim escaló de les escales que hem baixat des del santuari, i mirant cap a la font, a l'esquerra veurem el rètol que ens indica el camí que va a Fontfreda i Ceret. Nosaltres anem cap a la dreta, seguint el camí més ample. A la primera corba que el camí fa cap a la dreta, hem d'agafar el corriol que baixa cap a l'esquerra, marcat en vermell. Continua el descens per camí pedregós i assolellat; en arribar al clot, amb cirerers i marcòlic roig, travessem el rec (1003 m). A partir d'aquest punt entrem a la fageda que, ràpidament, desapareix de la banda dreta del camí i, durant una estona, tenim pi roig a la dreta i faig a l'esquerra, amb sotabosc pobre tant en un costat com a l'altre, per la manca de llum. El terreny continua sent silícic. Més endavant, el camí travessa un petit murallam de roca i, com per art d'encantament, desapareix la fageda i el camí transcorre pel mig de la pineda. Els pocs faigs escadussers que resten van desapareixent, a mida que augmenta el nombre de castanyers i de grèvols sobre un tapís verd i daurat de primules. En alguns llocs d'aquest sector el remenament de la terra que han fet els senglars és tal, que sembla que hi hagi passat un tractor.
4 h 43 m	14,4 km	1015 m	Sortim a la pista i la seguim cap a l'esquerra. A la dreta, 20 m més avall, està marcat el camí que baixa cap a Maçanet de Cabrenys.

			Seguim pista avall, passant sota el túnel ombrívol que formen les branques dels pins, amb la boscúria pigallada pel vermell dels fruits dels grèvols, l'aire ple de l'aroma suau dels bolets, el cant llunyà del cucut i el so incansable, sord i apressat del picot, fent el seu treball de fuster.	
4 h 59 m	15,7 km	890 m	Coll de les Cordes Un rètol ens indica: <i>Massís de les Salines. Muntanya de les Salines, Fucimanya i Balló. Terme municipal de Maçanet de Cabrenys.</i> Hi ha dos termes de pedra. Un de gran i un altre de més petit. El gran té una inscripció per la cara sud, mig esborrada.	
5 h 06 m	16,1 km	860 m	Pla de la Pastora i camí al Castell de Cabrera Es pot anar fins al castell (h = 820 m), en uns 10 minuts de camí gairebé planer. Cal seguir el corriol, sense fer cas de les marques vermelles noves que hi ha, que porten al que semblen punts d'observació o parades pel senglar. Quan s'hi arriba, hom es pregunta com s'ho degueren fer per a edificar-lo, ja que està construït de manera que sembla que faci equilibris sobre l'espadat. No és gens estrany que corrin llegendes sobre la seva construcció en què s'hi fa intervenir fins i tot el dimoni! Mirem en la direcció que mirem, la panoràmica és esplèndida!!	

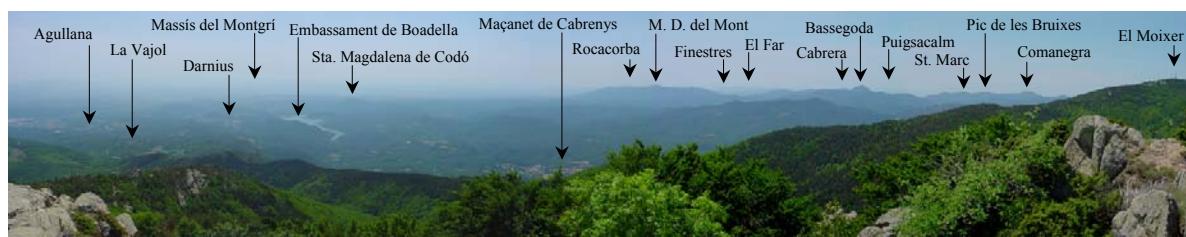
			 Retornats a la pista, un rètol ens anuncia que entrem a la propietat privada de can Barris.
5 h 27 m	17,6 km	710 m	Coll de Lli
5 h 33 m	18,1 km	655 m	Font del Cucut
5 h 44 m	18,8 km	600 m	Carretera al coll de la Manrella

Panoràmica nord des del pic de les Salines: Rosselló i Vallespir

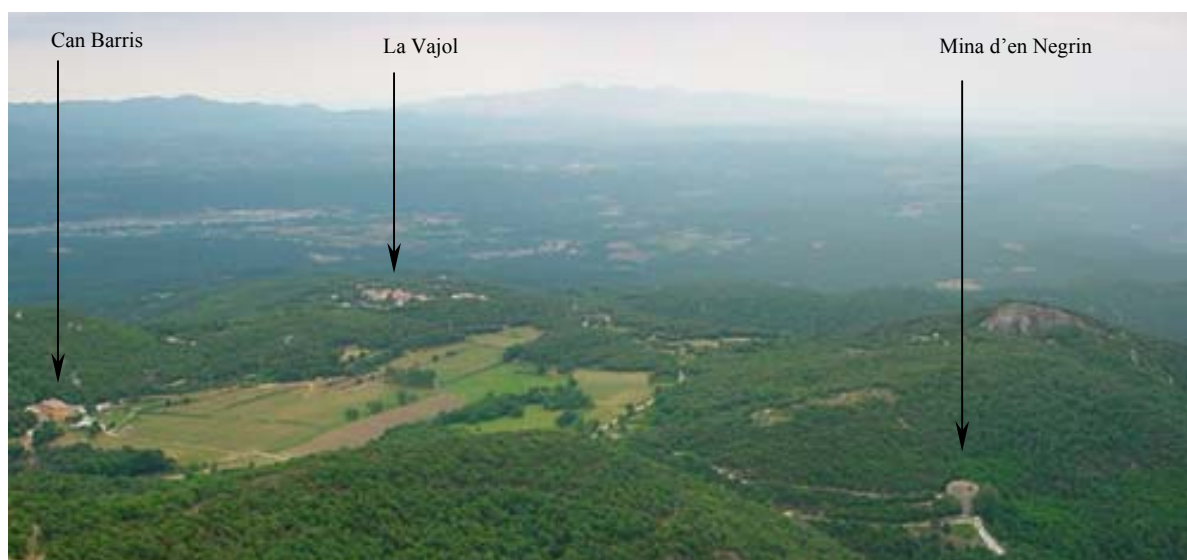
Panoràmica est des del pic de les Salines: Empordà i Rosselló

Panoràmica sud des del pic de les Salines: l'Empordà

La Vajol

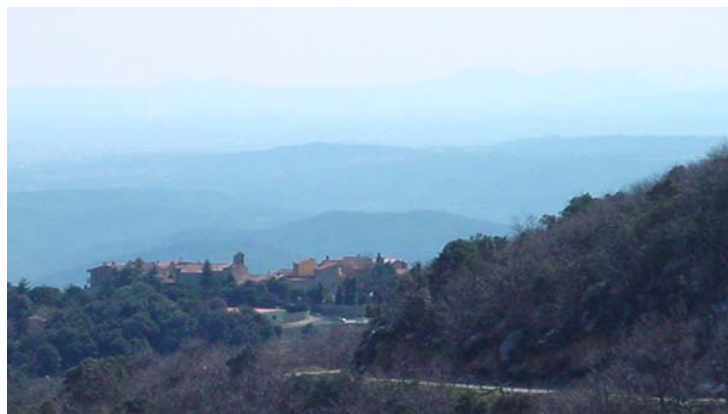
Situat a 550 m d'altura, ocupa un replà de la muntanya a la capçalera de la Guilla, que sembla fet exprés. El nucli antic s'aplega al voltant de l'església de St. Martí, tant, que fins l'absis es troba dins del pati d'una casa i una altra, no tan antiga, està adossada al mur occidental. El vessant sud del replà és un magnífic mirador sobre l'Empordà.

La Vajol i, al fons, l'Empordà i el golf de Roses

Les restes megalítiques que es troben prop del poble, demostren que la contrada ha estat habitada des de temps remots.

Pel que fa a testimonis històrics, sabem que al segle XIII, els senyors de Mont-roig cobraven delmes de *Sancti Martini de Savayolo*. Així ho demostren els documents de Guillem de Mont-roig dels anys 1226, 1277 i 1280 on ret homenatge al bisbe pels delmes que cobrava en aquesta rodalia. En les *Rationes Decimarum*, s'esmenta la *capella de Savagol* l'any 1279 i la *capella sancti Martini de Savayol* el 1280. Als nomenclàtors de la diòcesi de Girona de finals del segle XIV la parròquia de la Vajol hi consta com a sufragània de la d'Agullana: *Ecclesia suffraganea sancti Martini de Savayol*.

La Vajol, amb el massís del Montgrí al fons

Amb aquests topònims es pot observar el que ja hem comentat en altres punts del treball sobre el parlar "salat" d'altres temps en aquestes contrades: De *Savayol* a la Vajol. El nom actual deriva, doncs, del llatí i significa "petita vall", que s'avé perfectament amb les característiques que té la situació del poble.

En un document del 1362 es parla de la *parrochia Sancti Martini de Savayolo, suffragania*

eclesie de Aguyana, on figura també esmentat un veïnat de la Vajol anomenat *Stapciata*. L'any 1856 consta que el bisbe Lorente i Montón va ser rebut pel "Pàrroco de El Abajol" quan va arribar al poble per fer la visita pastoral. Això dóna a entendre que tornava a haver-hi un rector resident i tornava a ser la parròquia independent que s'ha mantingut fins als nostres dies.

Església de St. Martí

L'església de St. Martí està totalment envoltada de cases que estan adossades als seus murs, excepte al de tramuntana; l'absis és a dins del pati d'una de les cases. Presenta els elements típics del romànic avançat, entre els segles XII

Església de St. Martí

Església de St. Martí, portalada

i XIII. És d'una sola nau amb absis semicircular. El campanar és de cadireta, amb dos arcs de quart de circumferència i tres pilars. Com de costum, la portalada s'obre al mur de migdia i presenta tres arcs de mig punt en degradació, llinda i timpà, tots llisos. Les finestres tenen arcs de mig punt; en canvi, i com també és característic en les esglésies d'aquesta època, la volta i l'arc triomfal són apuntats. A l'interior, s'obren dues capelles dels segles XVII o XVIII a cada costat de la nau. També és d'aquest temps l'afegitó exterior que es va fer per a sobre de l'estructura romànica, que degué servir de fortificació. El cor també és obra més tardana. Cal esmentar que la imatge de St. Martí que es pot contemplar actualment, la va facilitar M. Grau, capellà de les Illes –que anava a celebrar-hi missa durant els anys 1939 i 1940– ja que l'anterior s'havia perdut durant la guerra. Per cert, la nova imatge va ser passada clandestinament de França per en Morales, un reputat contrabandista, i és per això que hi ha qui l'anomena "Sant Martí Contrabandista".

Pel que fa al poble, en ser una dependència del castell de Mont-roig, no té una història civil pròpia. No han quedat dades escrites i poca cosa en podem saber, però sí que es conserven rondalles i tradicions de bruixes i encanteris.

Segons la rondalla popular, els divendres, al punt de la mitjanit surten les bruixes, en fila índia, a cavall de les seves escombres de cua de bruc i mànec de bedoll; es pentinen i van voltant per la contrada fins el dilluns que s'esfumen com per art d'encantament una vegada s'ha acomplert la dita: *“Les nits del divendres, quan tota la setmana ha bufat la tramuntana, les bruixes i bruixots es veuen per ballar la sardana”*.

Després del tractat dels Pirineus, el contraban va ser un dels *modus vivendi* de bona part dels habitants del poble. En colla o en solitari, subornant carrabiners o esquivant-los, passaven des de queviures fins a recanvis de cotxes. En no ser considerat pecat per l'Església en aquestes terres, malgrat la il·legalitat, pel tipus de mercaderies que transportava, el contrabandista era considerat gairebé tan honrat com el fuster i el flequer (Juanola, 1996).

Durant el segle XIX hi va haver un fort augment de la població que arribà al màxim l'any 1894, amb 433 habitants. Les raons probablement les hem de buscar en l'explotació del bosc. Els boscos dels contorns, sobre el típic terreny de sauló, estan formats bàsicament per sureres, alzines i castanyers. Per això, es podien utilitzar per a la lleva del suro, per a fornir les fàbriques de taps instal·lades a les rodalies –les d'Agullana i Darnius varen ser les primeres que es varen instal·lar– la producció de carbó vegetal i l'explotació de les castanyedes. A part de la recol·lecció de les castanyes –el pa de les tribus preromanes i aliment importantíssim fins l'arribada de la patata d'Amèrica el segle XVI– la seva fusta es destinava a fer mobles, rodells, bótes, tanques, terres i bastons. Una altra indústria, que no per ser menys coneguda és menys important, és la derivada del bruc, que també abunda a la contrada; a més d'utilitzar-lo en la fabricació d'escombres, les rabasses es treballen per a fer-ne pipes.

També va ser important l'explotació del talc o esteatita, coneguda també com guix de sastre o sabonet. Aquest material, triturat i reduït a pólvores, és utilitzat per a higiene, cosmètica, farmàcia i en la fabricació de paper, pintura i ceràmica. Encara que l'extracció s'ha fet des de temps antics, la mina més important va ser la de Talcs Santa S.A. (1905). La trentena de persones que ocupava als anys seixanta varen quedar reduïdes a quatre. En no ser rendible, es va tancar. Ha estat catalogada com l'última mina de talc de Catalunya. Es va fer famosa a les acaballes de la Guerra Civil quan es va utilitzar per amagar el [“tresor d'en Negrín”](#). Per això se la coneix també com la “mina d'en Negrín”.

Homenatge al minaire

Actualment el nombre d'habitants ha baixat moltíssim i no arriben al centenar. S'han rehabilitat cases que s'utilitzen bàsicament per vacances i els caps de setmana. La majoria dels residents són gent gran i amb prou feines hi ha infants o gent jove. Es pot mantenir oberta l'escola de la Vajol gràcies a tres alumnes que vénen diàriament de les Illes travessant el coll de la Manrella.

Al costat de la carretera de muntanya que uneix el poble amb Maçanet de Cabrenys, asfaltada fa pocs anys, hi ha un racó deliciós conegut com el "balcó de l'Empordà". És un altre clar exemple del preu que hem de pagar pel "progrés": una fantàstica torre de ciment d'una línia elèctrica està instal·lada estratègicament al mig de la vista que pregonia el rètol.

Si es vol veure el paisatge sencer, sense la interferència de la línia elèctrica, cal recórrer a ginyes com el següent muntatge fotogràfic on es pot veure bona part de l'Empordà, la serra de Rodes, el golf de Roses, el massís del Montgrí, la serra de les Aixarts i Sta. Magdalena:

El "balcó de l'Empordà"

La ruta de l'exili

Gener del 1939. Fa molt fred i els darrers dies ha nevat. L'exèrcit republicà es va replegant empès per les tropes franquistes. El dia 26 cau Barcelona. El govern de la Segona República Espanyola es concentra a l'Empordà i els seus caps s'instal·len en masies de la zona de Maçanet de Cabrenys i Agullana. El dia 28, a can Perxés d'Agullana hi ha més de 200 refugiats, entre els quals es compten Carles Pi i Sunyer, dissenyador del pla d'evacuació, Pompeu Fabra, Mercè Rodoreda, Carles Riba i el Govern de la Generalitat

La Vajol: Can Barris

amb el seu president Lluís Companys. El dilluns 30, arriben notícies del brutal bombardeig de Figueres i el 31 surt la primera comitiva cap a la frontera. L'endemà, 1 de febrer, arriba el lehendakari basc José A. Aguirre amb el seu gabinet. Ambdós presidents reben la visita de Martínez Barrio, que aleshores residia a Maçanet de Cabrenys i era el president de les Corts Republicanes, les quals es varen reunir per última vegada el vespre d'aquell mateix dia al castell de Figueres. El dia 3, Figueres, per on havien passat ja més de 150.000

refugiats, torna a ser bombardejada per la legió Cóndor i moren 82 persones –segons Jordi Pla– 25 de les quals són criatures (segons A. Juanola, els morts varen ser 150).

Aquest mateix dia, el president de la República, Manuel Azaña dormia a can Bech d'Agullana. L'endemà, acompanyat de la seva esposa i altres personalitats, es va traslladar a can Barris, una casa pairal del començament del vuit-cents de la Vajol, on arribaren a les onze del matí. A l'era de la casa tingué lloc l'últim acte oficial de la República. Azaña va dirigir aquestes paraules al batalló de l'exèrcit popular que li va rendir honors per darrera vegada: *"Hemos perdido la guerra. Pero en el exilio al que vamos, la volveremos a ganar. Soldados, viva la República!"*. Del grup de polítics catalans, un xic apartat, sorgí una veu que digué: *"Visca Catalunya!"*. Tot seguit emprengueren el camí vers el coll de Lli per passar la ratlla.

Unes hores més tard feren la mateixa ruta el president de la Generalitat, Lluís Companys, i el lehendakari, José A. Aguirre, juntament amb el president del parlament de Catalunya, Josep Irla. Com ells, i segurament en condicions molt pitjors, centenars de milers de refugiats varen haver de vèncer el fred i la neu d'aquell cru hivern del 39, per emprendre el camí de l'exili que els portava cap a un futur incert.

Monument en record de Lluís Companys al coll de la Manrella

El tresor d'en Negrín

Segons explica Albert Juanola, mentre els presidents Companys i Aguirre pujaven cap al coll de Lli, varen trobar el cap del Govern de la República, Juan Negrín, que en baixava. Havia anat a acompanyar el president de la República i, sembla ser, que ell volia ser el darrer en creuar la frontera.

Juan Negrín López era el cap del Govern de la República i es va fer famós pel que es coneix com el "Tresor d'en Negrín".

Quan va fracassar el cop d'estat militar, el 18 de juliol del 1936, es va iniciar la Guerra Civil. A mida que les forces franquistes avançaven, es va creure necessari organitzar un pla per tal d'evacuar els tresors artístics nacionals per salvar-los de les bombes i la destrucció. Figuraven en lloc preferent els quadres del museu del Prado que es tancà el 30 d'agost del 1936. València, Catalunya.... les pintures dels grans mestres varen seguir un llarg periple fins a l'Empordà. "Las Meninas", "El cuadro de las Lanzas", "Los fusilamientos del 2 de Mayo"... i tants altres varen ser repartits per Peralada, Darnius, la Vajol..... Castells i masos els varen hostatjar, mentre al castell de Figueres, el dia 3 de febrer –a la llum d'uns llumins perquè els bombardeigs l'havien deixat sense corrent elèctric– se signava l'acord amb la Societat de Nacions per poder traslladar els quadres a la seva seu de Ginebra, amb la condició explícita que fossin retornats al país així que s'acabés la guerra. Manuel Azaña era plenament conscient del valor d'aquestes obres, la prova la tenim en el que havia dit al responsable del trasllat, el Ministre d'Estat, Julio Álvarez del Vayo: *"Dentro de cien años*

habrá mucha gente que no sepa quiénes éramos Franco y yo, pero todo el mundo sabrá siempre quienes son Velázquez y Goya”.

A més dels castells i els masos, es varen guardar quadres a la mina Canta de la Vajol. Confiscada pel Govern republicà l'any 1937 –això demostra que l'organització de la retirada estava prevista de feia temps i que ja s'esperava sortir per l'Empordà– s'hi va treballar construint un veritable fortí blindat, amb despatxos i un generador elèctric propi. Les obres varen ser dirigides pel fill del propi Negrín i realitzades per obrers portats de Cartagena.

La mina estava sota la responsabilitat directa del ministre d'Economia i Hisenda, Enrique Ramos, a qui Negrín va fer responsable absolut del tresor. Segons els historiadors, durant la guerra, a més dels quadres s'hi va amagar l'or procedent del banc d'Espanya, valorat en uns cinc-cents milions de dòlars, segons A. Juanola, que, afegeix, es varen embarcar en el vaixell *Vita* i es portaren a Mèxic on es varen posar a disposició de la Junta d'Auxili de Refugiats Espanyols. Pel que fa al destí de l'or que hi havia al banc d'Espanya a l'inici de la guerra hi ha versions diferents, i els números no quadren. Sembla ser que una bona part va anar a parar a Rússia per a pagar el material de guerra subministrat i una altra part a França, ja que es varen fer pagaments a través de bancs francesos.

El que s'explica és que, els darrers dies, es va treure l'or de la mina Canta amb camions que passaven la frontera per la Jonquera, on s'acumulaven els refugiats i es varen arribar a fer corrues de més de 15 quilòmetres, amb els vehicles abandonats que dificultaven el pas. L'últim camió carregat d'or no va poder passar. S'explica que va tornar a la Vajol, varen carregar l'or en cavalls i mules i varen passar la frontera per la muntanya cap a les Illes. Diuen que no se n'ha sabut mai més res.

El que és cert és que una nit de l'any 1974 es va excavar un forat a l'interior de la mina. L'endemà al matí es va veure que havia quedat un rectangle de ciment al descobert. Es comentava que qui ho havia fet sabia molt bé què buscava i on havia d'anar-ho a cercar. De tant en tant, apareix algú amb un mapa buscant joies o altres coses de valor que varen enterrar els fugitius abans de travessar la frontera per por que si els escorcollaven se'ls hi quedessin. Un mapa amb referències dins del bosc! I al cap de tants anys! Si amb quatre dies el bosc canvia tant que es fa difícil de reconèixer!

Però la llegenda del tresor d'en Negrín continua viva.

La mina d'en Negrín

Coll de Lli

Des del tractat dels Pirineus es va transformar en un punt de pas entre dos països diferents.

L'any 1872 un grup de genets travessa el coll provinent de França. Les boines vermelles els identifiquen clarament: són carlins tradicionalistes. Havia començat la tercera carlinada. Els comandava el general Savalls, nascut a l'Empordà, a can Savalls, feia 55 anys, veterà de les dues guerres anteriors. Segons expliquen era renegaire, vividor i amant del bon

menjar, el bon beure i, sobre tot, del poder i la glòria: les imatges que n'han quedat el retraten carregat de medalles. Els homes que l'acompanyaven, mig soldats mig bandolers, sovint eren fills de cases riques, que eren els que s'havien apuntat a la causa conservadora; un d'ells era en Marià Vayreda, que ens ha deixat les seves experiències escrites en el seu llibre *Records de la darrera carlinada*. Anaven vestits com volien o com podien, ja que no els pagava uniformes; només les espardenyes. Els escamots sovint anaven acompanyats de capellans armats, als quals anomenaven "capellans trabucaires". Alguns vessants de la disciplina eren molt rígids; per exemple: les blasfèmies eren perseguides i castigades amb multes de 100 rals pels pobres i 300 rals pels rics; el general devia estar exempt d'aquest tractament, sinó, s'hauria hagut d'empenyorar fins la boina! Savalls i les seves forces no paraven quietes, practicant la guerra de guerrilles contra l'exèrcit regular del govern liberal i recaptant diners als pobles i masies, recorrent al segrest i a l'assassinat si calia.

El coll de Lli, juntament amb el coll del Pou de la Neu eren dues de les rutes oficials del contraban des de Maçanet.

Durant la primera Guerra Mundial, sobretot d'articles de primera necessitat, dels quals no disposaven a la Catalunya nord. L'aiguament es va fer tan important que fins i tot se'n va muntar una destil·leria clandestina a Maçanet.

Durant la postguerra, amb l'estraperlo, el negoci va tornar a anar a l'alça. Sovint les colles que s'hi dedicaven estaven en connivència amb els caps de la guàrdia civil que enviaven les patrulles a fer les rondes lluny dels llocs per on havien de passar. Quan es va produir l'aïllament de la dictadura franquista amb el tancament de la frontera del 1946 al 1948, les mancances del país eren extremes i es passava de tot: pneumàtics, cafè, tabac, maquinària, recanvis de cotxes, motos i bicicletes, etc. Normalment es treballava per encàrrec.

El camí que ve del coll de Lli, arribant a les Illes, nevada, tal com el trobaren milers de refugiats aquell hivern del 1938-1939

La Vajol: monument en record dels exiliats

El desembre del 1938, amb l'ofensiva de l'exèrcit franquista a Catalunya, va augmentar el nombre de refugiats que arribaven a aquestes contrades camí de l'exili. Amb la caiguda de Barcelona el 26 de gener del 1939 l'èxode republicà va ser apocalíptic. Militars i civils, a centenars, s'enfilaven muntanya amunt, deixant pel camí els

béns més valuosos que havien pogut salvar però que inevitablement haurien d'abandonar. En mig de la neu i el fred caminaven buscant salvar l'única cosa que els quedava: la vida. Molts no ho varen aconseguir.

Durant la Segona Guerra Mundial passaven molts estrangers que intentaven retrobar-se amb els aliats a l'Àfrica del Nord.

Aquesta podria haver sigut la darrera visió de la seva terra per a molts refugiats que travessaren el coll de Lli aquell hivern del 1939

Les Mugues

Quan el dia 7 de novembre de 1659 es va signar el tractat dels Pirineus, es va rubricar la pau entre França i Espanya –que es va segellar amb el casament de Lluís XIV amb Maria Teresa, filla de Felip IV– però va començar el llarg procés d'establir els límits fronterers que no va finalitzar fins el segle XIX. Després de llargues discussions, Mazzarino i Luís de Haro varen signar l'addenda a l'article 42 a l'illa dels Faisans, el 31 de maig de 1660. En aquells moments França va incorporar al seu territori, el Rosselló, el Conflent i trenta-tres pobles de la Cerdanya. Aleshores varen sorgir els problemes locals provocats pels límits de les propietats o per les confiscacions fetes en represàlia del partidisme dels propietaris durant el conflicte. Tots aquest litigis es tractaren a les conferències de Figueres que varen finalitzar el juny de 1666 sense haver acabat de resoldre tots els problemes.

La muga del coll de Lli

Els incidents que provocava el bestiar que pasturava lliurement per la muntanya, que tant es trobava en un vessant com en l'altre i el problema dels límits al coll

del Portús es varen anar eternitzant, i no quedaren solucionats fins als tractats de Baiona, signats en aquesta ciutat els anys 1856, 1862 i 1866. L'últim és el que es refereix a la divisòria entre el Département des Pyrénées Orientales i la província de Girona. Es defineixen exactament els límits i es decideix atermenar la frontera amb fites numerades. La número 1 es troba al País Basc, a la vora de la Bidasoa.

Les actes de col·locació d'aquestes fites, o mugues, en aquesta zona, daten de l'any 1868. La núm. 557 és la que es pot veure al coll de Lli.

Al terme de la Vajol, a més d'aquesta, n'hi ha quatre més: la 555 al vessant oriental del puig de la Pastera, la 556 al serrat Pelat, la 558 al pla de la Llosa, al camí que va de la Vajol a les Illes, i la 559 al coll de la Manrella.

A l'Arxiu Històric Comarcal de Figueres hi ha la correspondència que varen mantenir l'Ajuntament de la Vajol i el Govern Civil de Girona els anys 1950 sobre el tema de les mugues. En l'escrit núm. 7744 del Govern Civil de 19 de setembre de 1951, es demana a l'alcalde de la Vajol que "*Terminada la replantación de las mugas fronterizas...*" procedeixi a la seva revisió, aixecant acta de la inspecció i enviant-n'hi una còpia per duplicat. Això vol dir que, sigui per la raó que sigui, es varen haver de reposar les fites del 1868. En data 13 de desembre del mateix any, surt l'escrit núm. 108 de l'Ajuntament de "La Bajol", assabentant al Govern Civil que s'havia procedit a la verificació. No és fins el 10 de maig del 1955 que, en l'escrit núm. 2353, el Govern Civil reclama a l'Ajuntament la còpia per duplicat de l'acta de la revisió feta l'any 1951. El 20 del mateix mes, l'Ajuntament envia al Govern Civil l'escrit núm. 50 en el qual se li notifica que la inspecció es va dur a terme i que tot estava correcte. Com que encara no ha rebut l'acta, el Govern Civil la torna a reclamar amb l'escrit 2757 de 27 de maig del 1955. Finalment, l'Ajuntament de "La Bajol" li envia l'escrit núm. 59 el dia 19 de juny del mateix any, explicant que, en no poder trobar l'acta de la revisió de l'any 1951, s'ha procedit a fer una nova verificació, de la qual s'ha aixecat acta i és d'aquesta que se'ls adjunta una còpia per duplicat. En els tres escrits que fa arribar al Govern Civil, l'Ajuntament utilitza paper reciclat; escriu al darrera d'impresos oficials o de propaganda: el primer escrit, és darrera un imprès de la "*Elección de concejales..... 195_*"; la segona, darrera d'un "*Boletín de aborto*" i la tercera, darrera de l'imprès de propaganda de "*Industrias Caseras*" que podeu veure a la figura.

Posteriorment s'han anat realitzant les verificacions de les mugues conjuntament amb els membres representants de l'Ajuntament de les Illes els dies 24 de juny del 1960, 16 de juny del 1961, 6 de juny del 1962, 17 de maig del 1963 i 28 de maig del 1964, segons les actes que consten a l'arxiu. El 12 de juny del 1964 es va enviar un escrit al Govern Civil comunicant la verificació de la correcta posició de les mugues i explicant que amb els representants de les Illes han arribat a la conclusió que no calia fer una revisió

Industrias Caseras

INVITACIÓN

Como complemento del CURSO DE HOGAR Y FORMACIÓN, todas las mujeres que lo deseen podrán asistir a las enseñanzas de:

CUIDADO DE LOS CONEJOS
APROVECHAMIENTO DE LAS PIELS
CUIDADO DE LAS GALLINAS, PATOS, PALOMOS, Etc.
CUIDADO DE LOS HUERTOS
CONSERVAS

Se les explicará en que consistirán estas enseñanzas en la reunión que tendrá lugar a este respecto en el Ayuntamiento, a las 5 de la tarde del día 18 del mes corriente.

Si algunos hombres interesan clases de estas enseñanzas, podrán solicitarlo y se organizarían clases para ellos.

Agullana, Abril de 1955.

Els cursos que s'impartien el 1955 eren molt diferents dels que s'imparteixen actualment.

anual, sinó que seria suficient fer-la cada 3, 4 ó 5 anys.

Hi ha una nova acta de l'11 de maig del 1965, i és l'última que es troba a l'arxiu.

Actualment, cal fer les revisions de les mugues cada any.

Malgrat els tractats i les mugues, els pastors s'han continuat ajudant i les romeries als diversos santuaris d'ambdós costats s'han continuat fent amb l'assistència de catalans del nord i del sud, així com els intercanvis comercials, encara que la frontera els hagi transformat en una pràctica il·legal anomenada contraban.

Les Illes

Terme municipal del Vallespir, cantó de Ceret, situat a l'extrem occidental de la serra de l'Albera, al vessant septentrional del Coll de Lli i a la dreta del riu de Les Illes o de Morellàs.

El *lloch de les Illes* es troba documentat el 1359. El 1395 apareix *Les Ylles* i *Sta. Maria de les Ylles*. D'aquest poblet també se'n parla com *(ses) illes o lsles*, i s'esmenta junt amb el Voló en un document de l'any 993 com a *ipsas isllas*. Torna a aparèixer el mateix origen del parlar "salat" en la gènesi d'aquest topònim.

El poble ha estat lligat històricament amb La Vajol, no en va a l'Edat

Les Illes

Comitè de Maureillas i Les Illes per a la reobertura del Coll de la Manrella

Es convoca a tots els veïns a una marxa pacífica el dia 28 d'agost, demostrant la seva voluntat de mantenir els lligams que uneixen els catalans del nord i els catalans del sud. Les autoritats han promès el seu suport.

Text del cartell penjat a les Illes, fet conjuntament pels veïns de Morellàs, les Illes, la Vajol i Agullana l'any 2004 per demanar la reobertura del coll de la Manrella

Mitjana tots dos eren dependències del castell de Mont-roig. En temps més propers, com ja hem explicat abans, el capellà de les Illes, M. Grau que anava a celebrar-hi missa durant els anys 1939 i 1940 va facilitar l'actual imatge de St. Martí, ja que l'anterior s'havia perdut durant la guerra.

Actualment, es pot mantenir oberta l'escola de la Vajol gràcies a tres alumnes que vénen diàriament de les Illes travessant el coll de la Manrella. A principi d'estiu la propietària havia tancat el pas del coll per les dues bandes amb grans roques, però el fort moviment de protesta dels veïns dels pobles fronterers dels dos vessants va aconseguir que s'arraconessin els pedrots per a permetre el pas dels cotxes.

En l'hostal que avui s'anomena "dels Trabucayres" s'hi varen aturar els presidents de la República Espanyola, de la Generalitat de Catalunya i del Govern d'Euscadi quan

varen sortir de Catalunya cap a l'exili a través del coll de Lli, segons explica el rètol que hi ha clavat a la façana:

"Per aquest lloc, el 5 del 2 del 1939 varen passar, foragitats d'Espanya per l'agressió nazifeixista internacional, els presidents:

De la república: Manuel Azaña.

De la Generalitat: Lluís Companys.

D'Euscadi: José A. Aguirre.

França els va donar el dret d'asil.

Associació d'antics combatents i víctimes de la guerra de la República Espanyola. 14 d'abril del 1990"

En arribar a les Illes, el president Companys es va menjar una truita a la francesa en aquest hostal; després de menjar-se-la es va adonar que no portava diners i l'amo del restaurant no li va voler cobrar. En record d'aquest fet, durant molts anys varen ser molts els catalans que anaren a menjar una truita a la francesa a "l'hostal dels Trabucayres" de les Illes i l'amo de l'hostal es va cobrar amb escreix la que li va regalar al President Companys!

Cova dels Trabucaires

Durant les guerres carlistes, un seguit de camperols, però també gent benestant, es convertiren en bandolers i lladres per defensar la causa del pretendent Carles. Es refugiaven a les muntanyes, en masos amics o en coves, ajudaven a l'exercit regular carlí i sovint baixaven a la plana per saquejar masies i pobles, assassinant i fent tot tipus d'excessos. Reberen el nom de "trabucaires" perquè anaven armats amb trabucs. Cobraven impostos com si es tractés d'un govern establert i, si no els pagaven, segrestaven els membres dels Ajuntaments —en Carles Bosch de la Trinxeria ens en fa un corprenedor relat en primera persona en la seva *Excursió forçosa*— o els hereus de les pairalies fins que s'havia pagat el rescat. Més d'un va ser assassinat en no haver-se cobrat el que es demanava per l'alliberament.

Cova dels Trabucaires

Consta de dues cavitats granítics. Són bastant petites: una d'uns 2 o 3 m de fondària i l'altra de 4 o 5. La primera de les dues cavitats té un forat encarat cap a aquesta última, de manera que estan comunicades entre elles.

Pou de neu

Al massís de les Salines hi havia hagut fins a set pous de glaç o de neu. Dels tres que eren del Comú de la Universitat, dos varen ser arrasats quan es varen replantar pins i l'altre es conserva en un estat realment precari. Dos més, situats a la mateixa carena, pertanyien a

Pou de neu de les Salines

Ceret –un dels quals és el que hem vist– i els altres dos, que estaven al Coll de Ceret, eren propietat del terme de les Illes. Aquests pous ja existien, al menys, el segle XVII.

Es troben documentats els seus arrendaments l'any 1626. La durada dels arrendaments oscil·lava entre els tres i els cinc anys, i es discutia en sessions públiques. Segons apunta Pere Roura al seu treball sobre els pous de Maçanet publicat als annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos de l'any 1989, l'arrendatari havia d'empouar la neu, mentre que les despeses que comportés el manteniment dels pous, anaven a càrrec de la Universitat. A més, la

quantitat que es pagava pel lloguer anava en funció de la quantitat de neu que hi havia per a emplenar els pous. Els arrendataris es comprometien a proveir de gel de març a setembre i si no ho complien, se'ls imposaven fortes sancions.

A l'Edat Mitjana eren les famílies benestants les que feien ús del gel, tant per ús domèstic com terapèutic. Però aquests privilegis es varen acabar i al segle XVIII el negoci del gel era una important font d'ingressos per a la comarca. S'utilitzava per a conservar els aliments, refrescar begudes i per al control i prevenció de malalties.

Roura assegura que el negoci de la neu tenia unes característiques molt semblants a tot Catalunya; els llocs de venda, els contractes i els preus eren quasi idèntics. A Maçanet, per exemple, que tenia el proveïment assegurat, es venia a la taverna de l'aiguardent.

Per a fabricar el gel, s'omplien els pous amb la neu que es recollia fent unes grans pilotes ben comprimides que transportaven dos homes, calçats amb esclops, amb els baiards cap al fons dels pous. Calia empouar en dies freds i aprofitar quan no hi havia sol, aïllar el pou de l'exterior, cobrint la volta i les obertures d'accés i transportar-lo de nit, cobrint la càrrega amb pells o amb saques i boll –una barreja de palla i pellofa que s'havien guardat a l'estiu, dels treballs a l'era. Si es tenia cura en la manipulació, les pèrdues eren mínimes. Vora el pou, s'hi solia construir una barraca per a guardar les eines i, en cas de necessitat, resguardar-se del mal temps.

Santuari de la Mare de Déu de les Salines

S'hi pot accedir, a peu, des de la Vajol, Maçanet, les Illes i Ceret. En cotxe, des de la Vajol (només en 4x4, ja que la pista està en bastant mal estat) i des de Maçanet, després de 12 km d'una pista oberta l'any 1923 i actualment molt ben condicionada.

A part de l'itinerari que hem suggerit, es pot anar en cotxe, per carretera asfaltada, fins a Fontfreda, a sobre Ceret. Des d'allà, es pot agafar el camí que, ben marcat, ens condueix

Santuari de les Salines

per dintre la fageda, fins al coll dels Cirerers. En aquest punt se'ns obren dues opcions: o bé seguir l'itinerari explicat fins el coll del Pou de la Neu, o bé continuar recte i, per camí marcat passar al vessant sud. Ja a la banda de migjorn, una mica més endavant, podem escollir dues noves possibilitats: trencar a l'esquerra en el punt marcat i arribar al santuari tot planejant, o pujar fins el pic de les Salines i baixar fins el santuari. Ja veieu que d'opcions no en falten. Totes les trobareu explicades en la descripció de l'itinerari.

Per trobar l'origen de la devoció a la Mare de Déu al lloc de les Salines ens hem de transportar a l'any 1271 en què Mascarós d'Hortal, senyor de

Maçanet, demana llicència al bisbe de Girona per edificar una capella en el lloc anomenat "Les Salines" on "*s'hi obren molts miracles*". Quatre anys més tard, la capella és acabada, s'hi institueix un capellà i, més tard, un ermità.

L'ermita la trobem esmentada la segona meitat del segle XIII a les *Rationes Decimarum Hispaniae*, que és el cens d'esglésies amb rendes pròpies que havien de contribuir amb la dècima part d'aquestes rendes, fruits i beneficis al sosteniment de les croades. En el cens de l'any 1279 trobem citada la *capella de Salines* i en el de l'any següent la *capella de Salinis*. Igualment consta en l'acta de la visita pastoral que el bisbe Gastó de Montcada va fer a Maçanet l'any 1329.

El 1384, Guerau de Cabrera va instituir el benefici de St. Nicolau a l'església parroquial, en el qual incloïa el manteniment de la capella. Durant les lluites de religió franceses, el 7 de juliol de 1593, un grup d'uns deu hugonots, sota les ordres d'un tal Mandra, van travessar la frontera, varen anar fins Castelló d'Empúries on hi varen matar un comissari del Sant Ofici i després, varen passar per l'ermita de les Salines, assassinaren l'ermità i feren destrosses a l'església. La imatge de la Verge va quedar trossegada en tirar-la a terra. Els devots, però, la repararen i la varen tornar al seu retaule, on sembla ser que hi havia pintada l'escena de la seva troballa.

Segons recull el P. Camós en la seva obra *Jardín de María plantado en el Principado de Cataluña*, publicada el 1657, la tradició popular atribuïa la troballa de la imatge, que era de pedra calcària, a un bou de can Roure, dins d'una cova que encara hi ha

Interior de la cova on, segons la tradició, es va trobar la imatge de la M. D. de les Salines

propera a l'ermita (abans d'arribar al santuari, en l'última corba que fa la pista cap a la dreta; la cova es troba a l'esquerra de la pista). El 1640 es va fer esculpir una nova marededéu, d'alabastre. La primitiva imatge es va guardar dintre d'una caixa i actualment és desapareguda. La imatge actual és una obra de la segona meitat del segle XIX feta per l'escultor Josep Verdaguer i Sales, fill de Maçanet. Durant la Guerra Civil restà amagada en territori francès, mentre el santuari estava ocupat per les forces que custodiaven la frontera, integrades per milicians, carrabiners i brigades alpines.

L'actual ermita correspon a una reforma que es va fer el segle XVII de tot el santuari, segons demostra la data que hi ha gravada a la clau de l'arc de mig punt de la portalada principal: 1687. Aquesta portalada és adovellada i es troba a la façana de llevant de l'única nau, que està coronada amb un petit campanar de cadireta que té un sol arc. A la façana de ponent, li correspon la capçalera de l'ermita, que té un absis semicircular, darrera del qual se n'hi ha afegit un altre de més petit amb la mateixa forma, a mena de sagristia. Al mur de migdia hi ha un altre portal, també adovellat. En aquest mur i a la capçalera s'hi obren finestres rectangulars. La volta interior de la nau i l'arc triomfal són apuntats. El santuari va ser restaurat entre el 1941 i el 1942, i novament el 1970.

A la banda de llevant i de migjorn, s'hi obre una placeta, envoltada, al sud, per una tanca baixa i, al nord i a l'est, per la mateixa ermita, les dependències de l'antiga casa de l'ermità i l'hostatgeria, formant angle recte. Així, els edificis arreceren la placeta de la tramuntana.

Interior de l'ermita de les Salines

Santuari de les Salines

L'hostatgeria —un edifici que probablement data dels segles XVIII o XIX, que va ser arranjat el 1907 i restaurat entre 1976 i 1986— funciona com a restaurant els caps de setmana i dies festius.

Fa segles que habita un ermità a les Salines. Antigament existien els *donats*: eren persones que, literalment, es donaven al servei de les ermites. Hi ha un document de l'any 1317 en què un matrimoni de ceretans, en Ferrer Dauder i la seva esposa Guillema “...ens oferim a la divina i gloriosa Verge Maria, en el lloc on hi ha edificada la capella de les Salines (...) prometem fer-hi contínua residència (...) rebre i tenir

cura dels devots que hi pujaran; i vestir vestits honestos i portar el senyal de la creu de color morat en el vestit superior (...) Prometem no fer cap benefici per al nostre profit, ans bé, treballar per al millorament i conservació de dita capella..."

Un ermità famós, que va estar al santuari durant el segle XIX, era un figuerenc que se li va empatxar el Quixot: era conegut com "el Rei Mico-micó". El seu coetani Abdó Terrades va fer immortal aquest nom en utilitzar-lo com a títol i protagonista d'una corrosiva paròdia teatral antimonàrquica que va escriure.

Podem saber com eren els ermitans en aquella època per la descripció que fa en Carles Bosch de la Trinxeria del de Sta. Llúcia de la Jonquera:

"A més de la capella, hi ha estances per a l'ermità que viu dins del mateix santuari, però que passa part de l'any, sobretot a l'hivern, recorrent pobles i masies, captant almoines per a la capella.

L'ermità dels nostres santuaris és molt caracteritzat. Generalment sol ser vell de 60 a 70 anys; va vestit de burat castany obscur i porta barretina morada. Té fesomia d'home de bé com si fos de la família dels hermanos del convent de monges; recorre pobles i masos amb un sac a l'esquena i un bordó de pelegrí a la mà. N'hi ha que fins i tot porten barba i capa d'hule negra on van cosides petxines de tota mena. Però el que el caracteritza més és una capelleta de fusta que porta penjada de dues corretges, de forma ogival de 0,35 centímetres d'alçada per 0,15 de fondària, amb la porta dividida en dos batents. Dins la capella, enmig de rosaris, medalles, anells de plata, i arracades, flors artificials, surt el cap del sant o de la santa que a penes es veu; el tot resguardat per un entrellaçat de filferro.

A l'entrar a la masia l'ermità obre la capelleta i amos i servei la prenen en les seves mans i cada u diu un parenostre a la santa. Després s'asseu a l'escon, on li porten menjar i beure i

Els ermitans feien la "lloguera" pels pobles del voltant per a captar almoines.

Refugi lliure: com s'agraeix un bon banc vora la llar a la nit!

el recullen a la nit. L'endemà el proveeixen de recapte i caritats per a la capella del santuari; i així va captant fins que ja no pot portar les ofrenes, per massa carregat. Llavors se'n torna a l'ermitatge, dóna a la santa les pregàries i la cera i es queda per ell el recapte que ha recollit per a mantenir-se en el servei del santuari."

Els ermitans actuals, en general, combinen la cura dels santuaris amb el fet turístic. En Jaume Cruset és l'ermità-hostaler que hi ha cada cap de setmana a les Salines. Té cura del restaurant i ha habilitat una sala amb lliteres a la part alta de l'edifici de l'hostatgeria. Posant-vos-hi en contacte, podeu aconseguir hostatjar-vos i fer un bon àpat a un preu molt raonable. El telèfon del santuari és: 972193017.

Hi ha un refugi lliure per a 14 o 16 places adossat al mur septentrional de l'ermita habilitat pel Centre Excursionista Empordanès de Figueres l'any 1967, del qual encara en té cura.

Des del segle XIII se celebra l'aplec de la Mare de Déu –que ara es fa el primer diumenge d'agost– i el de St. Isidre, des del segle XVII, el diumenge més proper al 15 de maig. Es reparteix arròs, les “berenes” –uns pans rodons– i vi a tothom que hi va. Antigament s'hi havien ballat els ball dels confits i el de l'almorratxa que en Carles Bosch de la Trinxeria descriu així en parlar de la romeria a l'ermita de Sta. Llúcia de la Jonquera:

Refugi lliure: taula i lliteres

“Després de l'ofici, el ball de la marraixa. És un ball antiquíssim que s'acaba de perdre; ignoro si es balla encara a les altres comarques de Catalunya. No l'hem vist ballar en cap poble de l'Empordà; només en el Santuari de Santa Llúcia, que fa anys que tampoc s'hi balla.

El nostre gran poeta, mossèn Verdaguer, en el seu poema Canigó, ens diu en el cant sisè:

*«Apar una almorratxa descomunal que vessa
Per sos cinc brocs de vidre cinc rius d'aigües d'olors
L'aixeca entre eixes cimes Pirene gegantessa*

Com quan, dintre la plaça, dansant la pabordessa arruixa els balladors»

En efecte, al començar el ball, el cap dels pabordes omple d'aigua d'olor una almorratxa de vidre molt elegant i es dirigeix vers el nombrós jovent de noies i grisetes que rodegen la plaça, tria la que li agrada, la saluda, la ruixa amb l'almorratxa, li dona el braç, i després d'haver donat amb ella una volta a l'entorn de la plaça, la presenta graciosament a un dels joves fadrins que la pren pel braç; llavors els ruixa tots dos amb l'almorratxa i tot seguit va per una altra parella.

És un ball molt graciós. El cap dels pabordes ja sap quins són els enamorats que no es gosen declarar; llavors els aparella, els cobreix de la seva protecció amb l'almorratxa enlairada, i els ruixa com si els digués: «Aneu en nom de Déu; estimeu-vos...» Quants casaments entre els nostres pagesos es deuen a la benaurada virtut de l'almorratxa!”

És un dels santuaris que, malgrat el Tractat dels Pirineus, continua aplegant gent dels dos vessants catalans. Ja ho diuen els goigs:

*Gent de totes condicions
troben allà grans consols:
Ja francesos ja espanyols,
i de totes les nacions;
Al que amb bon cor us adora
doneu als seus mals medicines.
Sigueu nostra intercessora,
Princesa de las Salines.*

Castell de Cabrera

Des de lluny es veu el penyal rocós que sobresurt del massís de les Salines i sobre el qual s'alçava el castell; i dic s'alçava, ja que actualment, amb prou feina aixeca dos pams de terra. Des de la carretera que va de Figueres a la Jonquera es veu com la banya d'un fantàstic rinoceront gegantí que d'un moment a l'altre s'ha de llançar enfurismat sobre la plana de l'Empordà.

Penyal de Cabrera

Des dels seus 820 m d'altura, gairebé en caiguda vertical sobre Maçanet, al terme del qual pertany, s'observa tota la plana, fins el massís del Montgrí, i més enllà encara.

L'etimologia del topònim és clara: és el femení del llatí *caprarius*, "el que guarda les cabres".

A part del camí que es descriu a l'itinerari, s'hi pot accedir directament des de Maçanet, pel camí marcat que puja fins el santuari de Les Salines.

Segons la tradició popular, va ser construït pels templers.

Joan Amades, l'any 1917, recull de boca d'un tal Joan de les Vaques, rossellonès, una llegenda sobre l'origen del castell. Explica que hi havia dos moros, germans, que eren molt pobres. Com que tenien gran afany de riqueses i poder, es varen dirigir al diable demanant-li ajuda. El dimoni accedí a ajudar-los amb la condició que quan un germà morís, l'altre també ho hauria de fer. Els sarraïns s'hi avingueren. Aleshores, en Banyeta els senyalà la muntanya de Cabrera, al cim de la qual trobarien enterrat un gran tresor i hi podrien edificar un castell; ell mateix es va oferir a ajudar-los. Pujaren fins el cim i trobaren el tresor al lloc indicat i amb gran esforç varen començar a edificar el castell. En aquestes que un dels germans va començar a pensar que si l'altre no hi era, ell es podria quedar amb el tresor i el castell. Temptat per la cobdícia, va deixar fluixa una bastida per on havia de passar el seu germà, de manera que aquest va caure daltabaix del penya-segat i es va matar. El parricida va carregar el tresor en una caixa i se'n va anar. Però el dimoni, es va ficar d'amagatotis dins de la caixa, hi va fer un forat al fons i va anar llençant les monedes mentre el moro fugia camí avall per la muntanya. Diu que és per això que per aquests verals es troben unes pedres arrodonides i planes que el poble anomena "pedres del diable". De fet són fòssils, normalment nummulites, que en altres llocs anomenen "dinerets de St. Pau", "ulls de Sta. Llúcia" o "pedretes de la Mare de Déu".

Penjada sobre l'espadat de migjorn, la torre del castell desafia el pas del temps

Deixant de banda la llegenda, està documentat que el monestir de St. Pere de Camprodon posseïa un alou anomenat Vilarbell que limitava amb la “roca de Cabrera”. El primer

Castell de Cabrera: restes de la torre de l'homenatge al sector nord

document on hi consta està datat l'any 1003. Posteriorment, es repeteix la cita en documents dels anys 1074 i 1095. Però la primera notícia que tenim del *Castrum de Cabrera*, la trobem en el jurament de fidelitat que fan al comte Bernat II de Besalú, els seus vassalls l'any 1070. Difícilment, doncs, va poder ser construït pels templers, com explica una altra tradició. Durant els segles XI, XII i XIII, el castell fou possessió dels senyors de Serrallonga i de Cabrenç. Corria l'any 1221 quan Beatriu d'Hortal llegà el castell al seu marit Pere d'Orriols. Quan Beatriu de Serrallonga es casà amb Dalmau de Rocabertí l'any 1313, rebé com a dot la baronia de Cabrenys, centrada en el castell del mateix nom, amb amplis

dominis al Vallespir, i que, en el vessant sud, incloïa Maçanet i el castell de Cabrera. El 1330 Beatriu de Cabrenys va comprar a Simó de Cabrera la senyoria de Maçanet i el castell de Cabrera, fent reconstruir les muralles i les teulades set anys després.

Segons la *Gesta comitum Barcinonensium*, l'any 1288 fou pres per les tropes franceses i destruït com tantes altres fortaleses de l'Empordà. Durant la guerra contra Joan II d'Aragó, el 1462, altra vegada el prengueren els francesos i, aquesta vegada, hi varen establir una guarnició permanent de 15 homes, sota el comandament del capità Durcayo. El 1468 va ser confiscat pel duc de Lorena a Dalmau de Rocabertí que era partidari del rei Joan i el lliurà a Arnau de Foixà pels serveis que li havia prestat. Les últimes notícies que es tenen daten del 1497 quan Jaume Olivet tenia cura del castell al servei de Pere de Rocabertí. A final d'aquest mateix segle fou definitivament abandonat i, posteriorment, és probable que servís de refugi a desertors i bandolers.

Situat en un lloc gairebé inaccessible, tenia una sola via d'accés. Constava d'un recinte emmurallat que resseguia les irregularitats del terreny, aprofitant-les al màxim. Devia tenir dues torres, una a l'interior del recinte, de planta quadrada, que devia ser la torre de l'homenatge, i una altra, en el

La Vajol, la Jonquera, la serra de Rodes, puig Pení...

vèrtex sud-oest del recinte –la més ben conservada, encara que actualment només allotja un magnífic grèvol envoltat d'heures– també de planta quadrada, que dona directament sobre l'espadat. És el que es pot deduir de les restes que encara es conserven i que, excepte en el cas de la torre exterior i la paret septentrional, no aixequen més de dos pams

de terra. Adossades i perpendiculars al mur de ponent, es poden veure les restes de les parets que devien separar tres cambres. És, doncs, el típic castell d'època romànica construït amb pedres de granit de la contrada, sense treballar, col·locades en fileres i més o menys inclinades, però sense formar espiga en cap cas. Si ho comparem amb la manera de construir les esglésies, podríem datar l'obra dels segles X-XI.

El lloc és d'allò més solitari. Mirant la plana des d'aquella alçada, els udols del vent semblen portar-nos les veus de les bruixes que diu que sortien els divendres a rondar des de la Vajol a Ceret i, entre crits i rialles, cantaven:

*Al castell de Cabrera
cada dia toca el sol
per assolellar les banyes
dels cornuts de la Vajol.
Al castell de Cabrera
el sol hi toca matinet
per assolellar les banyes
dels cornuts de Maçanet*

Penyal i castell de Cabrera, embassament de Boadella i serra de Sta. Magdalena de Codó.

Els masos

Alguns provenen de l'Edat Mitjana, de l'època en què encara no s'havien endegat les explotacions agràries i calia iniciar els conreus. Els monjos i els senyors parcel·laven el territori i l'ocupaven amb els artífers o bé establint els contractes d'eixarmada.

Llar i forn del mas de l'Església a Requesens

En un mas s'hi poden arribar a distingir quatre zones: el bosc, les pastures, els conreus –camps o feixes– i els edificis. Les zones de més pendent se solien reservar al bosc, que aportava combustible –primer llenya i més tard carbó– fusta, fruits i, més tard, en segons quines zones, suro. Llindant amb el bosc s'hi solien reservar els espais de pastures. En els llocs més plans s'hi conreaven els cereals. Les vinyes i oliveres es podien plantar tant als llocs planers –si el mas tenia sort i en tenia de sobra– com als llocs amb més pendent, prèvia la construcció de feixes aguantades amb parets, normalment fetes de pedra seca. Vora els edificis s'hi resguardaven els fruiters i l'espai que ocupava l'era.

La casa solia tenir els corrals i els estables a la planta baixa –en els masos grans es podien fer en edificacions a part– l'habitatge

a la planta principal, i a la superior hi havia els graners. Sovint es podia accedir a la planta noble directament des del carrer, mitjançant una escala adossada a la façana que, normalment orientada cap al sud, estava coronada per un rellotge de sol. L'habitatge estava constituït per una gran cuina on "s'hi feia vida". Hi havia una pica de pedra o marbre i una gran llar, oberta, amb una xemeneia ampla i alta en forma de campana. Al costat de la llar hi havia el forn, que aprofitava la mateixa xemeneia com a sortida de fum. Com que la llar només "escalfa per davant" calia seure en els "escons", que són bancs amb els respallers molt alts i tots tapats per darrera perquè l'aire fred no arribi a les persones que estan davant del foc. Com que era l'única cambra de la masia que tenia llar, era on es menjava i a la nit, havent sopat, a la llum de les espelmes o dels llums d'oli, amb tota la família asseguda a la vora del foc, es resava el rosari i s'explicaven rondalles fins que la son aconsellava anar a dormir. Aleshores, s'omplien els "burros" de caliu i s'escalfava el llit. Més tard es varen utilitzar ampolles –primer de ceràmica i més tard de plàstic– que s'omplien amb aigua calenta i amorosien una mica la fredor dels llençols.

A més de la cuina, solia tenir una gran sala que era on es menjava en diades de festa grossa. Al seu voltant s'obrien les portes de les cambres.

Naturalment, els lavabos no existien. Les grans masies tenien "aiguamanils" a la sala, que era un dipòsit –que calia anar omplint d'aigua– amb una aixeta i una petita pica a sota amb una galleda per recollir-ne l'aigua bruta. A les habitacions de les pairalies hi podia haver lavabos de fusta amb un mirall i una palangana –de porcellana o de ceràmica– amb una galleda a sota. Les necessitats vitals calia fer-les als estables, amb els animals, o en un orinal.

L'aigua s'havia d'anar a buscar a la font, si n'hi havia alguna a la vora, o a algun torrent proper. A l'estiu, un bon càntir sense pintar conservava l'aigua ben fresca. En aquests punts d'aigua s'hi construïa un abeurador per al bestiar i un safareig per anar a rentar la roba. De vegades calia desplaçar-se més de 200 m de la casa per arribar a l'aigua. Carregats amb la bugada, els càntirs o les galledes, calia repetir el trajecte de la font a casa i tornar unes quantes vegades cada dia, tant si plovia, com si nevava, com si feia sol. I en temps de sequera severa, se'n podien quedar sense.

El fet que els masos duressin segles en aquestes condicions, fa pensar que plovia més que en els nostres dies i que les fonts, deus i torrents no s'assecaven tan sovint com ho fan actualment. Serà veritat que el clima està canviant encara que costi acceptar-ho?

A 300 m del mas de les Feixanes, hi ha el safareig i la font

Pel que fa a l'ús del bestiar que acompanyava tots els estadants de les masies, J. Amades recull, l'any 1933, una rondalla de boca d'en Pere Vayreda, de Lledó: diu que a en Polí, del mas del mateix nom prop de la Menera, en el camí entre Lliurona o Bassegoda i Gitarriu, Tortellà o Sadernes, se li va morir un bou del parell que necessitava per la llaurada. Eren temps de males collites i la bossa

no sonava. En no poder-ne comprar un altre va decidir utilitzar la vaca que tenia. Prou li va costar, ja que la bèstia no es volia deixar junyir, però quan ho va aconseguir, llaurava tan o més bé que amb la parella de bous. Les males anyades varen persistir i l'home ja tenia treballs per a mantenir la parella d'animals; llavors, es va recordar que la vaca s'havia

emmotllat la mar de bé al nou treball i pensà que potser s'avindria a deixar-se escurçar una mica la ració. Així ho va fer, i l'animal no va manifestar desgrat i continuà llaurant la mar de bé, junyida al bou. La satisfacció d'en Polí va fer que anés escurçant cada vegada més la ració de la vaca que mai va protestar i va continuar treballant igual de bé. Va arribar el dia que no li va donar gens de pinso i la vaca subsistí. Aleshores, anava pregonant per tot arreu el seu enginy i tractava de tanoques els altres pagesos perquè es gastaven els diners en menjar pels animals. L'alegria va durar poc, perquè, quan la vaca es va acostumar a viure sense menjar, naturalment, es va morir. El fet es recorda amb la dita

*Fer com la vaca d'en Polí,
que quan va saber viure sense menjar es va morir.*

La realitat és que el bestiar tenia utilitats ben diverses. La carn, la llet i els ous, per a alimentar-se. La llana –que filaven i tenyien en el mateix mas– per a vestir-se. A més els servien de tracció: cavalls, burros, mules i bous feien el transport de persones o mercaderies, estiraven els carros o les tartanes i arrossegaven les arades que obrien els solcs a la terra, sovint dura i pedregosa. La resta calia fer-ho a mà, fent força per a enfonsar la fanga, blincant l'esquena per a clavar l'aixada i redreçant-se per aixecar la pala plena de la terra que els havia de proporcionar el pa de cada dia. Pa que pastaven a mà i havien de coure en el forn, que encenien una o dues vegades per setmana, amb la llenya que tallaven amb la serra o la destal en els boscos propers. No els calia desemboscar, només els calia un bon ramat, sobretot de cabres, per a mantenir net el bosc, almenys fins a l'alçada on podien arribar els animals aixecats sobre les potes del darrera.

Quan es matava el porc calia poder servir la carn i allargar-la tot el que era possible. A l'estiu i a la tardor, que era quan n'hi havia, es recollien les fruites del bosc o dels fruiters que tenien vora la casa i calia conservar-les per a tot l'any. Embotits, salaons, confitats, confitures, melmelades, almívars, etc. eren maneres de poder conservar els aliments en un temps en què el gel només era privilegi d'uns quants.

Avis, pares i fills vivien tots a la masia, establint veritables comunitats familiars patriarcal, en teoria, però més aviat matriarcal en la realitat, ja que la que governava la casa i educava els fills era la dona de la casa, i es produïa el desastre total si arribava a faltar. L'home era l'encarregat de fer les tasques de camp i de bosc, així com els tractes de compra-venda i el transport de mercaderies. Si la mare faltava, a l'home li calia cercar muller per tirar els fills endavant. Si moria el marit, la muller restava desemparada fins que es tornava a casar. Les herències eren per via d'hereus i pubilles. Durant segles, al fill o filla gran li tocava la terra i el mas, al cabaler, quedar-se a casa, solter, o casar-se amb una pubilla, anar al seminari o emigrar a la ciutat o a Amèrica i, si la bossa donava per més, algun podia arribar a estudiar. Les cabaleres no tenien gaire més expectatives; si no feien un bon matrimoni i volien mantenir l'estatus, eren les tietes, solteres, tota la vida.

Segons la situació en què es trobaven, les relacions amb la resta de la societat es produïen amb més o menys assiduitat: quan anaven a mercat, els diumenges i festius a l'església més propera, o, si vivien en alguna contrada gaire aïllada, només amb motiu de

Mas de Falgars, al Mont: façana de migjorn fortificada amb un matacà

la celebració de les festes dels patrons o en les romeries a les ermites de les rodalies. Aquesta última, era una de les poques maneres que tenien de prendre contacte amb persones d'altres pobles o de masos més allunyats. J. Amades recull les anomenades “fires de noies” o “fires de l'amor” on acudien els fadrins i les donzelles per tal de trobar parella; a més dels aplecs i romeries esmentats, per aquestes contrades en tenien fama les de Sta. Creu a Figueres i Besalú i l'aplec del Trial al Bosc de Tosca d'Olot. Quan una parella es coneixien en alguna d'aquestes celebracions, de vegades havien d'esperar tot un any per a retrobar-se i una vegada tenien el consentiment de les famílies per a poder festejar, sabien que els separaven unes quantes hores, o potser dies, de camí.

I ara ens queixem de com vivim?

El carbó i les places carboneres

Els boscos solen estar en pendissos de la muntanya, ja que els plans es reservaven per als conreus. Però per més escarpats que siguin, de tant en tant es troba un replà, fet artificialment si cal, normalment format per una paret de pedra seca en forma d'arc de circumferència que aguanta una plataforma de terra lleugerament inclinada cap al centre. És una plaça carbonera.

S'utilitzaven per a fer carbó vegetal, principalment amb faig, alzina i surera. La llenya es tallava més o menys curta (diu l'adagi: “llenya curta, carbó llarg”) i “s'ajustava” a la plaça. Aleshores “s'empilava” –es construïa una pila ben ordenada, de dimensions variables en funció de l'espai que tenia la plaça, deixant una xemeneia a la part central que arribava fins al terra que s'anomenava “ull”– i “s'embromava” o “s'embolumava” –es cobria amb branques o pedres, després amb terrossos, fulles o molsa– perquè la terra amb què es cobria no es colés cap endins. Una vegada cobert, es deixava només un forat a la “corona” per on es “posava en foc” amb el “bitllat” –tirant trossos de llenya encesa per l'ull– que es “burxaven” –es feien baixar per l'ull amb una perxa o “burxa”–. Es bitllava i burxava dues vegades al dia. Per enfilat-se fins la corona construïen una escala amb troncs adossats a la mateixa pila.

La combustió, que havia de ser incompleta i produir-se sense flama es governava fent forats a les vores, per on respirava el foc amb un bastó punxegut que anomenaven “dóna fum”. Si els forats treien fum blau –degut a la destil·lació de l'àcid pirolignós– es tornaven a tapar i se'n obrien d'altres més avall. Quan la pila ja no fumava, al cap de vuit o nou dies d'haver-la encès, era senyal que el carbó ja era fet.

Lavors, “rescaldaven” la pila –treien la terra triant la més fina– i la “reabrigaven” –la hi recobrien– per tal d'apagar el foc. Un cop reabrigada, se'n podia començar a treure el carbó, vigilant que no es tornés a encendre tot.

S'obtenia així el carbó vegetal, que tenia un gran poder calorífic i una puresa molt alta: entre un 70 i un 96% de carboni segons la temperatura de la carbonera i el tipus de llenya utilitzat.

Es tenen notícies de la utilització del carbó per part de les fargues a partir del 30

Placa carbonera camí de Talaixà

d'octubre de l'any 1168, en una concessió de drets feudals de l'abat d'Arles a favor de Bertran de Boada: “...*et deferat carbonem ad fabrega de Roirus*”. El seu ús es va mantenir al llarg dels segles en aquesta indústria, fins que es va estendre a gairebé totes les llars amb l'aparició de les cuines econòmiques a casa nostra a final del segle XIX.

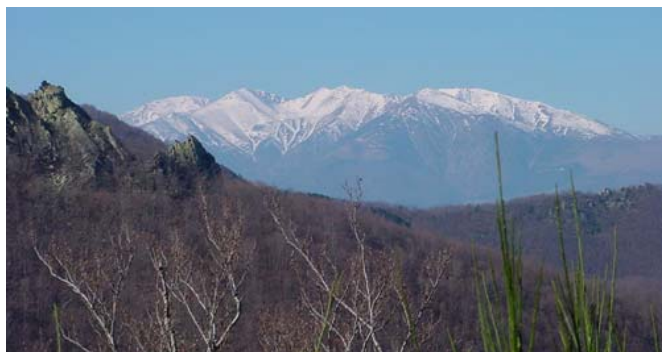
Cal fer notar que quan arribà el gran invent de la cuina econòmica a Catalunya, durant l'últim terç del segle XIX, a Anglaterra ja es cuinava amb les de gas –des del 1832– que no es varen generalitzar a Catalunya fins la segona meitat del segle XX.

Amb raó es deia a Europa que l'Àfrica començava als Pirineus!

El desenvolupament dels alts forns per a la siderúrgia, que varen fer obsoletes les fargues, i la utilització domèstica del petroli i el gas varen fer morir, a poc a poc, la indústria carbonera i varen ser una de les causes de la despoblació de molts dels masos i veïnats d'aquestes terres.

PEIN

Bona part d'aquest itinerari fa el trajecte per la zona inclosa en el PEIN sota la denominació de “Massís de les Salines”. Amb una extensió de 4.199,5 ha, abraça la zona muntanyenca compresa entre el Mas Riumajor i la collada del Portell.

La visió del Canigó varia en funció de l'hora del dia

Propostes de treball

Molts dels antics oficis portaven associades cançons que, de vegades, es cantaven durant el treball. Jaume Arnella ha publicat un llibre i un CD amb un recull d'aquest tipus de cançons amb arranjaments musicals d'en Rafel Sala.

També es pot treballar la sardana "*l'Empordà*", tant des del punt de vista musical com literari.

Pel que fa a cançons de frontera n'hi ha moltes, que van des de les més tradicionals fins a poemes contemporanis, com ara *Els Contrabandistes (1a Ronda de cançons)* –comparant-la amb *El cant dels ocells– El rossinyol (2a Ronda de cançons)*, *L'Emigrant*, o un poema de Miquel Martí i Pol musicat per Ramon Muntaner, *Romanço*.

Planifica la dieta que creus que seria la ideal per al dia que has de fer l'itinerari: l'esmorzar abans de la sortida, els àpats durant la sortida i el sopar quan arribis a casa. Per què creus que hauria de ser aquesta i no una altra?

I d'aigua, en beuràs més, igual o menys que un dia normal? Per què?

Per què sues? Quina és l'explicació des del punt de vista de la Física? Com explica això que cal evitar els corrents d'aire quan estem suats?

Per què creus que deu ser convenient menjar plàtans quan sues?

Sovint, després d'anar d'excursió, tenim tiretes. A què és degut? Les podem evitar d'alguna manera?

Abans de començar a caminar compta quantes pulsacions tens.

Camina durant 5 minuts sense parar per un lloc planer. Torna a comptar les pulsacions. Torna-les a comptar al cap d'un minut. Què observes? Compara les teves dades amb les dels teus/teves companys/es. Són tots iguals? Què vol dir això?

Fes el mateix però ara que els 5 minuts siguin de pujada. Què observes? Quan has comptat més pulsacions? Per què deu ser això?

Consulta quins són els diferents nivells de protecció del territori a Catalunya i amb quin nom se'ls qualifica.

Quina és la qualificació del massís de les Salines?

Quines parts del nostre itinerari estan inclosos dintre de la zona protegida?

Fes una recerca bibliogràfica per a investigar quin és el medi físic que engloba l'espai inclòs en el PEIN. Quins motius s'han tingut en compte per a incloure'l en aquest pla? Connecta amb alguna altra espai natural inclòs en el PEIN?

Busca en un mapa quins colls del Pirineu que comuniquin amb la Catalunya nord hi ha prop de la zona per on fem el recorregut. Compara la seva alçada amb els del Portús i Panissars. Observa les corbes de nivell i compara els pendents d'accés des dels dos vessants. Quins creus que serien els colls més accessibles?

Mira les següents fotografies i comenta-les. Hi hauria alguna diferència si alguna de les fotografies hagués estat feta dins de l'espai inclòs en el PEIN?

Llauna de sardines llençada
sota un grèvol

Abocament incontrolat
d'oli mineral

Antenes al santuari de la Mare
de Déu del Mont

Línia elèctrica de 400
kV al mas Blanc, prop
de Camprodon

Pont de la carretera A-26 al seu pas per Cabanelles

Viaducte de Castellfollit de la Roca

Guixera de Beuda

Agafa mostres de l'aigua que raja de les fonts que trobes pel camí i de la que hi ha embassada. Al laboratori, mira-la amb les lents binoculars o al microscopi. Classifica els éssers vius que hi observes. Hi ha alguna diferència entre els diferents llocs d'on has agafat les mostres?

Mesura el pou de la neu. Quin volum ocupa?

Cronometra el temps que tardes a omplir la cantimplora a cadascuna de les fonts que trobes a l'itinerari. Calcula el cabal d'aigua que raja de cadascuna i compara'ls. Et permet arribar a alguna conclusió? Pot tenir alguna relació amb el terreny o el lloc on estan ubicades? (Si no vols utilitzar la teva cantimplora, porta alguna ampolla de capacitat coneguda per a fer els assaigs)

Quant temps tardaries a omplir el pou de la neu?

Agafa mostres de terra a tres profunditats diferents en un punt qualsevol de la castanyeda que hi ha pujant al coll de Lli, de la fageda, després del coll dels Cirerers i de la pineda abans del coll de les Cordes. Analitza el contingut en aigua, la matèria orgànica i inorgànica, el pH i la fracció gasosa de les mostres (veure bibliografia). A quines conclusions arribes?

Per l'aspecte que té, diries que el terreny de l'itinerari és silícic o calcari?. Comprova-ho fent assaigs sobre el terreny a diversos llocs del recorregut.

Per les plantes que hi has observat, podries haver arribat a la mateixa conclusió que amb les anàlisis? Per què?

En funció de les anàlisis, consideres lògic que hi hagi les espècies de plantes que hi has trobat? N'hi ha alguna que creus que no hi hauria de ser? Per què? Quina explicació pots donar a la seva presència?

Fes un llistat de les plantes que has observat durant el recorregut (segons el nivell amb el que esteu treballant, se'ls pot fer classificar només com a arbres, arbustos, lianes i herbàcies, o ja filant més prim, en funció d'altres caràcters. També els podeu fer elaborar un herbari o, simplement, una exposició de mostres de fulles. En aquests casos, sempre ha de ser un treball conjunt i vigilar que només agafin una sola mostra per a tots, no una cadascú, per evitar que la sortida es transformi en una plaga.)

Fes un llistat dels animals que has detectat durant el recorregut. Els pots haver vist o sentit, o en pots haver observat els rastres: petjades, egagròpiles, excrements, restes d'haver menjat...

Segurament actualment plou menys i fa menys fred que anys enrera, ja que les fonts que hi ha prop dels masos ragen poc, els torrents vora els molins són secs i no es gelen els rius d'on abans s'extreia el glaç o no neva gairebé mai als llocs on hi ha pous de neu. Creus que és certa aquesta afirmació? A què creus que pot ser degut aquest canvi en el clima?

Què volem dir quan afirmem que cauen 600 mm d'aigua anuals de mitjana en forma de pluja? No és estrany mesurar l'aigua caiguda en mm? Seria més lògic expressar-ho en l/m^2 . Podries calcular la relació que hi ha entre els mm i els l/m^2 ?

Consulta el desnivell màxim que has superat, la distància recorreguda per a fer-ho i el temps que has tardat. Amb aquestes dades calcula: el pendent mitjà, la velocitat mitjana en el recorregut i la velocitat mitjana de desplaçament vertical.

Fes el perfil de l'itinerari complet en un gràfic espai recorregut-desnivell superat.

Fes un gràfic temps-desplaçament de l'itinerari complet. Comenta'l tot observant el perfil de l'itinerari.

Calcula la velocitat mitjana de tot el recorregut.

Explica el fonament físic que fa que els cànirs refresquin l'aigua. Per què no han d'estar pintats?

Quina és l'explicació, des del punt de vista de la Física, que es digui "les llars mantenen el davant calent però el darrera fred"?

Què és el talc? Busca'n la composició química.

Explica què és "l'efecte Venturi". Quines aplicacions té?

Explica a què són deguts i com es formen els llamps.

Quina diferència hi ha entre un llamp i un llampec?

Explica com funcionen i en què es basen els parallamps.

A què és degut el tro?

Per què era important el glaç?

Per a què creus que s'utilitzava?

Explica'n algunes aplicacions en medicina.

Què era l'"era". Per a què s'utilitzava?

Dibuixa una arada, una fanga, una aixada i una pala.

Com s'obté el carbó vegetal?

Per què creus que era important el carbó vegetal?

Fins quan va tenir importància la indústria del carbó vegetal? Què el va substituir?

Quines conseqüències va tenir la producció de carbó per als boscos i la població d'aquesta zona?

Busca en què consistia la "indústria del suro" durant el segle XIX a la comarca. (Veure apartat de bibliografia).

Existeix encara actualment? (Es pot visitar el museu del suro a Palafrugell)

Utilitza un vocabulari propi? Si és així, explica les paraules que creguis que són més importants.

Les condicions de treball eren similars a les actuals? Quines diferències hi havia? Quan varen canviar? Ho varen fer de cop o d'una forma progressiva? Situa històricament aquest canvi. Només es va produir a la indústria del suro?

Què aporta la "Revolució Industrial" a Catalunya?

Fes un estudi de l'evolució de les condicions de treball en la indústria durant els segles XIX i XX.

Com ha evolucionat el treball infantil a Catalunya al llarg d'aquests segles? Relaciona el treball infantil amb l'edat d'escolarització.

Consulta la bibliografia i elabora un glossari amb el termes utilitzats en la descripció dels edificis i que es refereixen a l'art o a l'arquitectura.

Explica quines diferències s'observen entre l'art romànic i el gòtic. Les podries explicar com la representació de la situació sociocultural i religiosa de les societats que els varen fer evolucionar?

Quines varen ser les causes de l'arribada del "renaixement"? Quines en són les característiques com a moviment artístic i cultural?

Com s'evoluciona cap al "barroc"? Quines són les seves característiques com a moviment artístic i cultural? Hi ha més d'una tendència dintre d'aquest moviment?

Què és un ermità? Existeixen encara? (Veure bibliografia)

Com es caracteritzaven al segle XIX? (Veure ermita de Sta. Llúcia de la Jonquera)

Quina diferència hi ha entre un ermità i un eremita?

Què són els goigs?

Intenta trobar-ne alguns de diferents i que te'ls cantin. Observes alguna cosa en particular?

Explica què és: el contraban, l'estraperlo, les taxes i els impostos.

Investiga quins han sigut els diversos grups de refugiats que han travessat la frontera en ambdós sentits durant el segle XX i quines han sigut les causes que els han fet desplaçar.

Qui eren els maquis? Fes una recerca bibliogràfica i explica'n una mica la història.

Per què el castell de Cabrera no va poder ser construït pels templers?

Qui eren els hugonots?

A quines lluites de religió es refereix el text del santuari de la Mare de Déu de les Salines?

Què va provocar les guerres carlistes? Situa-les cronològicament i en el context històric i econòmic del país i de la comarca.

Quantes n'hi varen haver?

Quins eren els partits polítics que es disputaven el govern? Cita alguns personatges de la comarca que varen tenir a veure amb cadascun d'aquests partits.

Qui va ser l'Abdó Terrades? I en Narcís Monturiol? Fes-ne una breu història.

Quina relació hi va haver entre ells?

Si França va donar asil polític als tres presidents exiliats en acabar la Guerra Civil, com és que Companys va ser retornat a Espanya per a ser jutjat i afusellat?

Què vol dir “parlar salat”? En què consisteix?
S’hi parla encara? Si creus que sí, digues a on.

Explica què significa la paraula “burxar”. Amb quina accepció s'utilitza en el text?

Situa cronològicament en Carles Bosch de la Trinxeria.

Aquest autor, què té a veure amb l'Alt Empordà?

A quin moviment literari l'assignaries? Té alguna característica especial, aquest moviment literari? Podries citar algun altre autor adscrit al mateix moviment?

Hi ha algun moviment que tingui alguna característica similar a aquest dintre de la literatura espanyola? Podries citar algun autor que es pugui adscriure a aquest moviment?

Situa cronològicament en Pere Quart.

Era aquest el seu nom real?

El podries assignar a algun moviment literari? Tindria alguna característica especial, aquest moviment literari? Podries citar algun altre autor que es pogués adscriure al mateix moviment?

Hi ha algun moviment que tingui alguna característica similar a aquest dintre de la literatura espanyola? Podries citar algun autor que es pugui adscriure a aquest moviment?

Heus aquí les seves *Corrandes d'exili*, musicades per Lluís Llach :

*Una nit de lluna plena
tramuntàrem la carena
lentament, sense dir re...
Si la lluna feia el ple
també el féu la nostra pena.*

*L'estimada m'acompanya
de pell bruna i aire greu
(com una Mare de Déu
que han trobat a la muntanya).*

*Perquè ens perdoni la guerra,
que l'ensagna, que l'esguerra,
abans de passar la ratlla,
m'ajec i beso la terra
i l'acarono amb l'espalla.*

*A Catalunya deixí
el dia de ma partida
mitja vida condormida:
l'altra meitat vingué amb mi
per no deixar-me sens vida.*

*Avui en terres de França
i demà més lluny potser,
no em moriré d'enyorança
ans d'enyorança viuré.*

*En ma terra del Vallès
tres turons fan una serra,
quatre pins un bosc espès,
cinc quarteres massa terra.
"Com el Vallès no hi ha res".*

*Que els pins cenyeixin la cala,
l'ermita dalt del pujol:
i a la platja un tenderol
que bategui com una ala.*

*Una esperança desfeta,
una recança infinita.
I una pàtria tan petita
que la somnio completa.*

Llegeix el poema en veu alta. Per a llegir-lo correctament, recorda que has de fer les pauses en el lloc on el poeta ha decidit: mai al mig d'un vers, sempre al final, naturalment, sense fer perdre el sentit a les frases; com hem de resoldre els signes de puntuació, doncs? Si són a final de vers, cap problema. Si són al mig d'un vers, on no podem fer la pausa, cal marcar-los amb un canvi d'inflexió de la veu.

Per la situació cronològica que has fet de l'autor:
Creus que el llenguatge utilitzat és l'original o s'ha adaptat a la parla actual?

El poeta parla en primera persona. Creus que els fets que relata realment els va viure?
Relaciona la descripció que fa el poema amb la biografia de l'autor.
És natural aquest abrandament patriòtic? A què és degut?

Analitza detalladament els recursos expressius del llenguatge literari que hi ha en el text, associant-los a les diverses figures de dicció i de pensament que coneixes.

A quina *carena* es refereix l'autor?

Qui és que ha de *perdonar la guerra*? Per què?

Explica què vol dir **l'ensagna**. Escribeu almenys un sinònim i un antònim.

Defineix què significa **condormida**. Escribeu almenys un sinònim i un antònim.

Comenta a què es refereix el poeta quan diu:

*Una esperança desfeta,
una recança infinita.
I una pàtria tan petita
que la somnio completa.*

Analitza la mètrica i la rima dels versos del poema.

Què són les corrandes?

Tenen alguna relació amb la música, la cançó o el ball?

Fes una recerca bibliogràfica i reproduueix algunes corrandes que hagi escrit algun altre autor.

Hi ha algun poeta empordanès que també n'hagi escrit, de corrandes?

Tradueix aquest poema al castellà.

Zoologia

Heus aquí un llistat dels animals que podeu trobar durant el recorregut. És purament indicatiu; no vol dir que els hàgiu de veure tots ni que només pugueu veure aquests. També depèn de l'època de l'any que hi passeu. No s'hi han inclòs els animals domèstics ni les espècies cinegètiques introduïdes.

Pel camí cal estar atents mirant i escoltant per a no perdre cap detall. Alguns ocells o amfibis, és possible que només els sentiu o en trobeu rastres (plomes, senyals d'haver menjat, nius, postes, egagròpiles, etc.). Pel que fa als mamífers no és fàcil que en veieu cap –i encara menys si aneu en grup– però sí que en podeu trobar rastres en forma de cataus, petjades, latrines, excrements o restes d'haver menjat.

OCELLS

Àguila cuabarrada	<i>Hieraaetus fasciatus</i>
Àguila daurada	<i>Aquila chrysaetos</i>
Àguila marcenca	<i>Circaetus gallicus</i>
Aligot	<i>Buteo buteo</i>
Ballester	<i>Apus melba</i>
Bitxac comú	<i>Saxicola torquata</i>
Cardina o cadenera	<i>Carduelis carduelis</i>
Corb	<i>Corvus corax</i>
Cornella	<i>Corvus corone</i>
Cotxa fumada	<i>Phoenicurus ochruros</i>
Cruixidell	<i>Miliaria calandra</i>
Cucut	<i>Cuculus canorus</i>
Cuereta blanca	<i>Motacilla alba</i>
Esparver vulgar	<i>Accipiter nisus</i>
Estornell vulgar	<i>Sturnus vulgaris</i>
Falciot negre	<i>Apus apus</i>
Falciot pàl·lid	<i>Apus pallidus</i>
Gafarró	<i>Serinus serinus</i>
Gaig	<i>Garrulus glandarius</i>
Garsa	<i>Pica pica</i>
Mallerenga blava	<i>Parus caeruleus</i>
Mallerenga carbonera	<i>Parus major</i>
Mallerenga cuallarga	<i>Aegithalos caudatus</i>
Mallerenga emplomallada	<i>Parus cristatus</i>
Mallerenga petita	<i>Parus ater</i>
Merla	<i>Turdus merula</i>
Mosquiter de passa	<i>Phylloscopus trochilus</i>
Oreneta cuablanca	<i>Delichon urbica</i>
Oreneta vulgar	<i>Hirundo rustica</i>
Pardal comú	<i>Passer domesticus</i>
Pica-soques blau	<i>Sitta europaea</i>
Picot garser gros	<i>Dendrocopos major</i>

Pinsà comú	<i>Fringilla coelebs</i>
Pit-roig	<i>Erithacus rubecula</i>
Puput	<i>Upupa epops</i>
Raspinell comú	<i>Certhia brachydactyla</i>
Roquerol	<i>Ptyonoprogne rupestris</i>
Rossinyol	<i>Luscinia megarhynchos</i>
Tallarol capnegre	<i>Sylvia melanocephala</i>
Tallarol de casquet	<i>Sylvia atricapilla</i>
Tord comú	<i>Turdus philomelos</i>
Tórtora	<i>Streptopelia turtur</i>
Tórtora turca	<i>Streptopelia decaocto</i>
Tudó	<i>Columba palumbus</i>
Verdum	<i>Carduelis chloris</i>
Xoriguer comú	<i>Falco tinnunculus</i>

MAMÍFERS

Conill	<i>Oryctolagus cuniculus</i>
Esquirol	<i>Sciurus vulgaris</i>
Fagina o gorja blanc	<i>Martes foina</i>
Gat mesquer	<i>Genetta genetta</i>
Guilla o guineu	<i>Vulpes vulpes</i>
Musaranya	<i>Crocidura sp.</i>
Mustela	<i>Mustela nivalis</i>
Senglar	<i>Sus scrofa</i>
Talp	<i>Talpa europaea</i>
Teixó	<i>Meles meles</i>

RÈPTILS

Escurçó pirinenc	<i>Vipera aspis</i>
Llangardaix verd o lluert	<i>Lacerta viridis</i>
Sargantana roquera	<i>Podarcis muralis</i>
Serp blanca	<i>Elaphe scalaris</i>
Serp de vidre	<i>Anguis fragilis</i>

AMFIBIS

Galàpat o gripau comú	<i>Bufo bufo</i>
Granota verda	<i>Rana perezi</i>

Botànica

Tot seguit trobareu un llistat de totes les plantes que podeu trobar en aquest itinerari, primer ordenades segons el nom científic i després segons el nom popular. Si només us interessa saber quines es troben en alguna de les vuit parts en què s'ha dividit el recorregut –perquè no el vulgueu recórrer tot, per exemple– en aquesta mateixa web en què us trobeu podeu accedir a l'opció de consulta de plantes que us permetrà fer-ho. A més, també podreu identificar una mostra a partir de 81 caràcters senzills que no tindreu cap dificultat en reconèixer, o veure una planta i les seves característiques si en coneixeu la família, el nom popular o el nom científic.

Ara bé, això no vol dir que quan aneu a fer el recorregut hi trobeu totes les espècies indicades, ni tampoc que no n'hi pugueu trobar alguna que no hi estigui inclosa. Dependrà de l'època de l'any en què hi aneu, de la climatologia i de si s'han fet tales o neteges del bosc o del sotabosc. Enguany –des de l'estiu del 2004 fins l'estiu del 2005– les pluges han sigut molt minses i això s'ha notat en la quantitat i varietat d'espècies: pràcticament no hi ha hagut bolets –per això no n'hi trobareu– i el nombre d'espècies primaverals, en general, ha sigut inferior al de la primavera del 2004, per exemple, que va ser molt més plujosa. A més, en prou feines hem tingut primavera: el fred s'ha allargat fins molt tard i la calor ha vingut de cop; això ha fet que s'hagi produït un esclat de vida en un temps molt curt que no ha sigut suficient per a fer tots els itineraris. Tot i amb això, en aquest recorregut hem aconseguit identificar un total de 216 espècies diferents. En els casos en què la manca de flors –sobretot en el cas de les herbàcies– o l'existència d'hibridacions –com en el cas dels roures, per exemple– no ens han permès identificar clarament les espècies, les hem catalogat amb el nom del gènere (*Quercus sp.*, per exemple). El mateix ha passat amb les espècies que hem considerat que, pel nivell en què estem treballant, presentaven una dificultat més gran a l'hora de diferenciar-les a partir de fotografies –hieracis i rosers, sobretot. Pel que fa a les gramínies, només hem contemplat les que criden més l'atenció. El que sempre cal tenir en compte a l'hora de fer les identifications és que els arbres i els arbustos, abans de ser adults, passen per una fase de plàntula o plançó que els fan molt semblants a les mates, amb característiques que poden ser bastant diferents de les que coneixem i que ens poden fer ballar molt el cap.

Si feu el recorregut d'aquests itineraris amb un interès botànic, recordeu que s'ha d'anar amb compte a l'hora de recollir les mostres: amb una per a tot el grup n'hi ha prou, no cal que n'agafi una cadascun, sinó, la sortida botànica es pot transformar en una plaga de llagosta. Recordeu també que hi ha algunes espècies verinoses i que s'ha d'alertar els nois i les noies de no menjar res que no coneguin molt bé, per més temptador que sigui el seu aspecte. De tota manera, la manipulació és una bona eina d'aprenentatge, la presència de punxes o el tacte poden ser caràcters importants per diferenciar algunes plantes.

Ordenades segons el nom científic:

Nom científic	Nom popular
<i>Abies alba</i>	Avet
<i>Acer campestre</i>	Auró blanc
<i>Acer opalus</i>	Blada
<i>Acer pseudoplatanus</i>	Plàtan fals
<i>Achillea millefolium</i>	Milfulles
<i>Alchemilla alpina</i> ssp. <i>saxatilis</i>	Peu de crist, alquemil·la alpina
<i>Allium senescens</i> ssp. <i>montanum</i>	All colombí
<i>Anthemis cretica</i> ssp. <i>saxatilis</i>	-
<i>Antirrhinum asarina</i>	Asarina
<i>Aquilegia vulgaris</i>	Corniol, guants de la Mare de Déu
<i>Arabis turrita</i>	Turrita
<i>Arctium minus</i>	Llepassa, repalassa
<i>Armeria ruscinonensis</i> ssp. <i>litorifuga</i>	-
<i>Asplenium adiantum-nigrum</i>	Falzia negra, falzia de bosc
<i>Asplenium trichomanes</i>	Falzia roja
<i>Astragalus monspessulanus</i> ssp. <i>monspessulanus</i>	Herba de St. Llorenç
<i>Athyrium filix-femina</i>	Falguera femella
<i>Barbarea verna</i>	-
<i>Bellis perennis</i>	Margaridoia perenne
<i>Betula pendula</i>	Bedoll
<i>Biscutella laevigata</i>	Biscutel·la
<i>Briza maxima</i>	Belluguets, balladores, fanalets
<i>Bryonia cretica</i>	Carbassina
<i>Buddleja davidii</i>	Budleia
<i>Calicotome spinosa</i>	Argelaga negra
<i>Calluna vulgaris</i>	Bruguerola
<i>Campanula rapunculus</i>	Rapuncle, repunxó
<i>Campanula rotundifolia</i>	Campaneta de fulla rodona
<i>Capsella bursa-pastoris</i>	Bossa de pastor
<i>Cardamine amara</i> ssp. <i>olotensis</i>	Cardàmine amargant
<i>Cardamine impatiens</i>	-
<i>Carduus nigrescens</i>	-
<i>Carlina acanthifolia</i> ssp. <i>cynara</i>	Carlina cínara
<i>Carlina vulgaris</i>	Carlina petita
<i>Castanea sativa</i>	Castanyer
<i>Cedrus sp.</i>	Cedre
<i>Centaurea jacea</i>	Centàurea jàcea
<i>Centaurea montana</i>	-
<i>Centaurea pectinata</i>	Brassera
<i>Centranthus ruber</i>	Flor o herba de St. Jordi
<i>Cerastium arvense</i>	-

<i>Cerastium glomeratum</i>	-
<i>Chamaespartium sagittale</i>	Gaiol
<i>Chelidonium majus</i>	Herba d'orenetes
<i>Cirsium eriophorum</i>	Cardigassa
<i>Cistus monspeliensis</i>	Estepa negra
<i>Cistus salviifolius</i>	Estepa borrera
<i>Clematis flammula</i>	Vidiella
<i>Clematis vitalba</i>	Vidalba
<i>Coincya cheirantos</i>	-
<i>Conopodium majus</i>	Anyol
<i>Conyza sp.</i>	Cua de guilla
<i>Conyza sumatrensis</i>	Coniza sumatrenca
<i>Coronilla emerus</i>	Coronil·la boscana
<i>Corylus avellana</i>	Avellaner
<i>Crataegus monogyna</i>	Arç blanc
<i>Crepis vesicaria</i>	Cap roig
<i>Cruciata laevipes</i>	Creuera
<i>Cupressus sempervirens</i>	Xiprer
<i>Cynosurus echinatus</i>	Cinosur
<i>Cyperus eragrostis</i>	Serrana d'amèrica
<i>Daphne laureola</i>	Lloreret
<i>Daucus carota</i>	Pastanaga borda
<i>Dianthus pungens</i>	Clavell punxent
<i>Digitalis lutea</i>	Didalera groga
<i>Dryopteris filix-mas ssp. oreades</i>	Falguera mascle
<i>Epilobium montanum</i>	Epilobi muntanyenc
<i>Epipactis sp.</i>	Epipactis
<i>Erica arborea</i>	Bruc boal
<i>Erica scoparia</i>	Bruc d'escombres
<i>Eryngium campestre</i>	Panical
<i>Euphorbia amygdaloides</i>	Lleteresa de bosc
<i>Euphorbia cyparissias</i>	Lletera de fulla estreta
<i>Euphorbia helioscopia</i>	Lleterola d'hort
<i>Fagus sylvatica</i>	Faig
<i>Ficus carica</i>	Figuera, cabrafiga (la silvestre borda, normalm. masculina)
<i>Fragaria vesca</i>	Maduixera
<i>Fraxinus excelsior</i>	Freixe de fulla gran
<i>Galium aparine</i>	Apegalós
<i>Galium lucidum</i>	Espunyidella blanca
<i>Galium maritimum</i>	Espunyidella peluda
<i>Galium pumilum</i>	Espunyidella prima
<i>Galium verum</i>	Espunyidella groga
<i>Genista balansae ssp. europaea</i>	Bàlec

<i>Genista pilosa</i>	Ginestola pilosa
<i>Geranium molle</i>	Suassana blana
<i>Geranium robertianum</i> ssp. <i>robertianum</i>	Herba de St. Robert
<i>Geum urbanum</i>	Herba de St. Benet
<i>Hedera helix</i>	Heura
<i>Helianthemum nummularium</i>	Heliantem tomentós
<i>Helichrysum stoechas</i>	Sempreviva borda
<i>Helleborus foetidus</i>	Marxívol, el-lèbor
<i>Hieracium</i> sp.	Hieraci
<i>Hippocrepis comosa</i>	Desferracavalls
<i>Hirschfeldia incana</i>	Ravenisssa incana
<i>Hordeum murium</i>	Ordi bord, margall bord, cua d'euga, blat de St. Joan
<i>Hypericum perforatum</i>	Herba de St. Joan
<i>Ilex aquifolium</i>	Grèvol
<i>Inula conyza</i>	Ínula coniza
<i>Juglans regia</i>	Noguer
<i>Juniperus communis</i>	Ginebre
<i>Juniperus communis</i> ssp. <i>nana</i>	Ginebró
<i>Lamium flexuosum</i>	Ortiga borda
<i>Lapsana communis</i>	Làmpsana
<i>Laserpitium latifolium</i>	Laserpici latifoli
<i>Lathyrus linifolius</i>	Guixó de muntanya
<i>Lavandula stoechas</i>	Cap d'ase, tomaní
<i>Ligustrum vulgare</i>	Olivereta
<i>Lilium martagon</i>	Marcòlic roig
<i>Linaria repens</i>	Linària estriada
<i>Linum usitatissimum</i>	Lli
<i>Lithospermum officinale</i>	Mill del sol
<i>Lonicera xylosteum</i>	Xuclamel xilosti
<i>Lotus corniculatus</i>	Lotus
<i>Luzula nivea</i>	Lúzula nívea
<i>Marrubium vulgare</i>	Malrubí blanc
<i>Medicago lupulina</i>	Melgó menut
<i>Medicago minima</i>	-
<i>Medicago polymorpha</i>	Melgó
<i>Moehringia trinerva</i>	-
<i>Myosotis arvensis</i>	-
<i>Myosotis sylvatica</i>	Miosotis de bosc
<i>Orchis mascula</i>	-
<i>Origanum vulgare</i>	Orenga
<i>Orobancha rapum-genistae</i>	Frares de la gòdua
<i>Orobancha</i> sp.	Frares
<i>Parietaria officinalis</i> ssp. <i>judaica</i>	Parietària, pin de pobre, morella roquera

<i>Pedicularis comosa</i> ssp. <i>asparagoides</i>	Pedicularis comosa
<i>Phyteuma spicatum</i>	Fiteuma d'espiga
<i>Pinus nigra</i> ssp. <i>salzmannii</i>	Pinassa
<i>Pinus pinaster</i>	Pinastre
<i>Pinus sylvestris</i>	Pi roig
<i>Plantago lanceolata</i>	Plantatge lanceolat o de fulla estreta
<i>Plantago major</i>	Plantatge gros o de fulla ampla
<i>Platanthera chlorantha</i>	-
<i>Platanus hybrida</i>	Plàtan
<i>Polygala vulgaris</i> ssp. <i>gerundensis</i>	Polígala comuna
<i>Polygonatum odoratum</i>	Segell de Salomó
<i>Polypodium vulgare</i>	Polipodi
<i>Polystichum aculeatum</i>	Polístic
<i>Populus tremula</i>	Trèmol
<i>Potentilla caulescens</i>	Tè de soqueta
<i>Potentilla neumanniana</i>	Potentilla vernal
<i>Primula veris</i>	Prímula vera
<i>Prunella grandiflora</i> ssp. <i>pyrenaica</i>	Herba de la prunella
<i>Prunus avium</i>	Cirerer
<i>Prunus spinosa</i>	Aranyoner o arç negre
<i>Pteridium aquilinum</i>	Falguera aquilina
<i>Pyrus malus</i>	Pomera
<i>Pyrus spinosa</i>	Perelloner
<i>Quercus ilex</i>	Alzina
<i>Quercus</i> sp.	Roure
<i>Quercus suber</i>	Surera
<i>Ranunculus bulbosus</i>	Gata rabiosa
<i>Ranunculus repens</i>	Botó d'or
<i>Rosa</i> sp.	Roser
<i>Rubus idaeus</i>	Gerdera
<i>Rubus ulmifolius</i>	Esbarzer, romeguera, bardissa
<i>Rumex acetosa</i>	Agrella
<i>Rumex</i> sp.	Paradella
<i>Salix caprea</i>	Gatsaule
<i>Salix cinerea</i> ssp. <i>oleifolia</i>	Gatell
<i>Salvia verbenaca</i>	Tàrrec
<i>Sambucus ebulus</i>	Èvol
<i>Sambucus nigra</i>	Saüc
<i>Sanguisorba minor</i>	Pimpinella petita
<i>Saponaria ocymoides</i>	Falsa alfàbrega
<i>Sarothamnus scoparius</i>	Gòdua
<i>Satureja calamintha</i> ssp. <i>ascendens</i>	Rementerola
<i>Satureja calamintha</i> ssp. <i>glandulosa</i>	Rementerola

<i>Satureja vulgaris</i>	Clinopodi
<i>Saxifraga granulata</i>	Trenca-rocs
<i>Scabiosa columbaria</i>	Escabiosa columbària
<i>Scirpus holoschoenus</i>	Jonc boval
<i>Scleranthus perennis</i>	-
<i>Scrophularia canina</i>	Escrofulària de ca
<i>Sedum rupestre ssp. reflexum</i>	Crespinell rupestre
<i>Sedum sediforme</i>	Crespinell gros
<i>Sempervivum tectorum</i>	Matafoc
<i>Senecio inaequidens</i>	Seneci del Cap
<i>Silene italica ssp. nemoralis</i>	-
<i>Silene latifolia</i>	Melandri blanc
<i>Silene vulgaris</i>	Petonets, colitxos, esclafidors
<i>Solidago virgaurea</i>	Vara d'or
<i>Sorbus aria</i>	Moixera
<i>Sorbus aucuparia</i>	Moixera de guilla
<i>Stachys officinalis</i>	Betònica
<i>Stachys recta</i>	Herba de St. Antoni
<i>Stellaria holostea</i>	Rèvola
<i>Stellaria media</i>	Morró
<i>Tamus communis</i>	Gatmaimó
<i>Taraxacum officinale</i>	Pixallits, dent de lleó
<i>Teucrium chamaedrys</i>	Camedris
<i>Teucrium scorodonia</i>	Escorodònia
<i>Thymus serpyllum</i>	Serpoll
<i>Tilia platyphyllos</i>	Tell o til.ler de fulla gran
<i>Trifolium campestre</i>	Trèvol campestre, fenarola
<i>Trifolium incarnatum</i>	Fenc
<i>Trifolium pratense</i>	Trèvol de prat
<i>Trifolium repens</i>	Trevolet de prat
<i>Trifolium sp.</i>	Trèvol
<i>Umbilicus rupestris</i>	Llombrigo de Venus, tassa de jueu, barretets
<i>Urtica dioica</i>	Ortiga gran o major
<i>Vaccinium myrtillus</i>	Nabinera, nabiu
<i>Valeriana officinalis</i>	Valeriana o valeriana vera
<i>Veratrum album</i>	Veladre. Veratre
<i>Verbascum pulverulentum</i>	Santjoans
<i>Verbascum sp.</i>	Herba blenera
<i>Veronica austriaca ssp. teucrium</i>	-
<i>Veronica chamaedrys</i>	-
<i>Veronica officinalis</i>	Verònica oficial
<i>Vicia cracca</i>	Garlanda comuna
<i>Vicia sativa</i>	Veça

<i>Vicia sepium</i>	-
<i>Vincetoxicum hirundinaria</i>	Masera groga
<i>Viola sp.</i>	Violes

Ordenades segons el nom popular:

Nom popular	Nom científic
-	<i>Anthemis cretica ssp. saxatilis</i>
-	<i>Armeria ruscinonensis ssp. litorifuga</i>
-	<i>Barbarea verna</i>
-	<i>Cardamine impatiens</i>
-	<i>Carduus nigrescens</i>
-	<i>Centaurea montana</i>
-	<i>Cerastium arvense</i>
-	<i>Cerastium glomeratum</i>
-	<i>Coincya cheirantos</i>
-	<i>Medicago minima</i>
-	<i>Moehringia trinerva</i>
-	<i>Myosotis arvensis</i>
-	<i>Orchis mascula</i>
-	<i>Platanthera chlorantha</i>
-	<i>Scleranthus perennis</i>
-	<i>Silene italica ssp. nemoralis</i>
-	<i>Veronica austriaca ssp. teucrium</i>
-	<i>Veronica chamaedrys</i>
-	<i>Vicia sepium</i>
Agrella	<i>Rumex acetosa</i>
All colombí	<i>Allium senescens ssp. montanum</i>
Alzina	<i>Quercus ilex</i>
Anyol	<i>Conopodium majus</i>
Apegalós	<i>Galium aparine</i>
Aranyoner o arç negre	<i>Prunus spinosa</i>
Arç blanc	<i>Crataegus monogyna</i>
Argelaga negra	<i>Calicotome spinosa</i>
Asarina	<i>Antirrhinum asarina</i>
Auró blanc	<i>Acer campestre</i>
Avellaner	<i>Corylus avellana</i>
Avet	<i>Abies alba</i>
Bàlec	<i>Genista balansae ssp. europaea</i>
Bedoll	<i>Betula pendula</i>
Belluguets, balladores, fanalets	<i>Briza maxima</i>
Betònica	<i>Stachys officinalis</i>

Biscutel·la	<i>Biscutella laevigata</i>
Blada	<i>Acer opalus</i>
Bossa de pastor	<i>Capsella bursa-pastoris</i>
Botó d'or	<i>Ranunculus repens</i>
Brassera	<i>Centaurea pectinata</i>
Bruc boal	<i>Erica arborea</i>
Bruc d'escombres	<i>Erica scoparia</i>
Bruguerola	<i>Calluna vulgaris</i>
Budleia	<i>Buddleja davidii</i>
Camedris	<i>Teucrium chamaedrys</i>
Campaneta de fulla rodona	<i>Campanula rotundifolia</i>
Cap d'ase, tomaní	<i>Lavandula stoechas</i>
Cap roig	<i>Crepis vesicaria</i>
Carbassina	<i>Bryonia cretica</i>
Cardàmine amargant	<i>Cardamine amara ssp. olotensis</i>
Cardigassa	<i>Cirsium eriophorum</i>
Carlina cínara	<i>Carlina acanthifolia ssp. cynara</i>
Carlina petita	<i>Carlina vulgaris</i>
Castanyer	<i>Castanea sativa</i>
Cedre	<i>Cedrus sp.</i>
Centàurea jácea	<i>Centaurea jacea</i>
Cinosur	<i>Cynosurus echinatus</i>
Cirerer	<i>Prunus avium</i>
Clavell punxent	<i>Dianthus pungens</i>
Clinopodi	<i>Satureja vulgaris</i>
Coniza sumatrenca	<i>Conyza sumatrensis</i>
Corniol, guants de la Mare de Déu	<i>Aquilegia vulgaris</i>
Coronil·la boscana	<i>Coronilla emerus</i>
Crespinell gros	<i>Sedum sediforme</i>
Crespinell rupestre	<i>Sedum rupestre ssp. reflexum</i>
Creuera	<i>Cruciata laevipes</i>
Cua de guilla	<i>Conyza sp.</i>
Desferracavalls	<i>Hippocrepis comosa</i>
Didalera groga	<i>Digitalis lutea</i>
Epilobi muntanyenc	<i>Epilobium montanum</i>
Epipactis	<i>Epipactis sp.</i>
Esbarzer, romequera, bardissa	<i>Rubus ulmifolius</i>
Escabiosa columbària	<i>Scabiosa columbaria</i>
Escorodònia	<i>Teucrium scorodonia</i>
Escrofulària de ca	<i>Scrophularia canina</i>
Espunyidella blanca	<i>Galium lucidum</i>
Espunyidella groga	<i>Galium verum</i>
Espunyidella peluda	<i>Galium maritimum</i>

Espunyidella prima	<i>Galium pumilum</i>
Estepa borrera	<i>Cistus salviifolius</i>
Estepa negra	<i>Cistus monspeliensis</i>
Èvol	<i>Sambucus ebulus</i>
Faig	<i>Fagus sylvatica</i>
Falguera aquilina	<i>Pteridium aquilinum</i>
Falguera femella	<i>Athyrium filix-femina</i>
Falguera mascle	<i>Dryopteris filix-mas</i> ssp. <i>oreades</i>
Falsa alfàbrega	<i>Saponaria ocymoides</i>
Falzia negra, falzia de bosc	<i>Asplenium adiantum-nigrum</i>
Falzia roja	<i>Asplenium trichomanes</i>
Fenc	<i>Trifolium incarnatum</i>
Figuera, cabrafiga (la silvestre borda, normalm. masculina)	<i>Ficus carica</i>
Fiteuma d'espiga	<i>Phyteuma spicatum</i>
Flor o herba de St. Jordi	<i>Centranthus ruber</i>
Frares	<i>Orobancha</i> sp.
Frares de la gòdua	<i>Orobancha rapum-genistae</i>
Freixe de fulla gran	<i>Fraxinus excelsior</i>
Gaiol	<i>Chamaespartium sagittale</i>
Garlanda comuna	<i>Vicia cracca</i>
Gata rabiosa	<i>Ranunculus bulbosus</i>
Gatell	<i>Salix cinerea</i> ssp. <i>oleifolia</i>
Gatmaimó	<i>Tamus communis</i>
Gatsaule	<i>Salix caprea</i>
Gerdera	<i>Rubus idaeus</i>
Ginebre	<i>Juniperus communis</i>
Ginebró	<i>Juniperus communis</i> ssp. <i>nana</i>
Ginestola pilosa	<i>Genista pilosa</i>
Gòdua	<i>Sarothamnus scoparius</i>
Grèvol	<i>Ilex aquifolium</i>
Guixó de muntanya	<i>Lathyrus linifolius</i>
Heliantem tomentós	<i>Helianthemum nummularium</i>
Herba blenera	<i>Verbascum</i> sp.
Herba de la prunella	<i>Prunella grandiflora</i> ssp. <i>pyrenaica</i>
Herba de St. Antoni	<i>Stachys recta</i>
Herba de St. Benet	<i>Geum urbanum</i>
Herba de St. Joan	<i>Hypericum perforatum</i>
Herba de St. Llorenç	<i>Astragalus monspessulanus</i> ssp. <i>monspessulanus</i>
Herba de St. Robert	<i>Geranium robertianum</i> ssp. <i>robertianum</i>
Herba d'orenetes	<i>Chelidonium majus</i>
Heura	<i>Hedera helix</i>
Hieraci	<i>Hieracium</i> sp.
Ínula coniza	<i>Inula conyza</i>

Jonc boval	<i>Scirpus holoschoenus</i>
Làmpsana	<i>Lapsana communis</i>
Laserpici latifoli	<i>Laserpitium latifolium</i>
Linària estriada	<i>Linaria repens</i>
Llepassa, repalassa	<i>Arctium minus</i>
Lletera de fulla estreta	<i>Euphorbia cyparissias</i>
Lleteresa de bosc	<i>Euphorbia amygdaloides</i>
Lleterola d'hort	<i>Euphorbia helioscopia</i>
Lli	<i>Linum usitatissimum</i>
Llombrigo de Venus, tassa de jueu, barretets	<i>Umbilicus rupestris</i>
Lloreret	<i>Daphne laureola</i>
Lotus	<i>Lotus corniculatus</i>
Lúzula nívea	<i>Luzula nivea</i>
Maduixera	<i>Fragaria vesca</i>
Malrubí blanc	<i>Marrubium vulgare</i>
Marcòlic roig	<i>Lilium martagon</i>
Margaridoia perenne	<i>Bellis perennis</i>
Marxívol, el-lèbor	<i>Helleborus foetidus</i>
Masera groga	<i>Vincetoxicum hirundinaria</i>
Matafoc	<i>Sempervivum tectorum</i>
Melandri blanc	<i>Silene latifolia</i>
Melgó	<i>Medicago polymorpha</i>
Melgó menut	<i>Medicago lupulina</i>
Milfulles	<i>Achillea millefolium</i>
Mill del sol	<i>Lithospermum officinale</i>
Miosotis de bosc	<i>Myosotis sylvatica</i>
Moixera	<i>Sorbus aria</i>
Moixera de guilla	<i>Sorbus aucuparia</i>
Morró	<i>Stellaria media</i>
Nabinera, nabiu	<i>Vaccinium myrtillus</i>
Noguer	<i>Juglans regia</i>
Olivereta	<i>Ligustrum vulgare</i>
Ordi bord, margall bord, cua d'euga, blat de St. Joan	<i>Hordeum murium</i>
Orenga	<i>Origanum vulgare</i>
Ortiga borda	<i>Lamium flexuosum</i>
Ortiga gran o major	<i>Urtica dioica</i>
Panical	<i>Eryngium campestre</i>
Paradella	<i>Rumex sp.</i>
Parietària, pin de pobre, morella roquera	<i>Parietaria officinalis ssp. judaica</i>
Pastanaga borda	<i>Daucus carota</i>
Pedicularis comosa	<i>Pedicularis comosa ssp. asparagoides</i>
Perelloner	<i>Pyrus spinosa</i>
Petonets, colitxos, esclafidors	<i>Silene vulgaris</i>

Peu de crist, alquemil·la alpina	<i>Alchemilla alpina</i> ssp. <i>saxatilis</i>
Pi roig	<i>Pinus sylvestris</i>
Pimpinella petita	<i>Sanguisorba minor</i>
Pinassa	<i>Pinus nigra</i> ssp. <i>salzmannii</i>
Pinastre	<i>Pinus pinaster</i>
Pixallits, dent de lleó	<i>Taraxacum officinale</i>
Plantatge gros o de fulla ampla	<i>Plantago major</i>
Plantatge lanceolat o de fulla estreta	<i>Plantago lanceolata</i>
Plàtan	<i>Platanus hybrida</i>
Plàtan fals	<i>Acer pseudoplatanus</i>
Polígala comuna	<i>Polygala vulgaris</i> ssp. <i>gerundensis</i>
Polipodi	<i>Polypodium vulgare</i>
Polístic	<i>Polystichum aculeatum</i>
Pomera	<i>Pyrus malus</i>
Potentilla vernal	<i>Potentilla neumanniana</i>
Prímula vera	<i>Primula veris</i>
Rapuncle, repunxó	<i>Campanula rapunculus</i>
Ravenissia incana	<i>Hirschfeldia incana</i>
Rementerola	<i>Satureja calamintha</i> ssp. <i>ascendens</i>
Rementerola	<i>Satureja calamintha</i> ssp. <i>glandulosa</i>
Rèvola	<i>Stellaria holostea</i>
Roser	<i>Rosa</i> sp.
Roure	<i>Quercus</i> sp.
Santjoans	<i>Verbascum pulverulentum</i>
Saüc	<i>Sambucus nigra</i>
	<i>Polygonatum odoratum</i>
Sempreviva borda	<i>Helichrysum stoechas</i>
Seneci del Cap	<i>Senecio inaequidens</i>
Serpoll	<i>Thymus serpyllum</i>
Serrana d'amèrica	<i>Cyperus eragrostis</i>
Suassana blana	<i>Geranium molle</i>
Surera	<i>Quercus suber</i>
Tàrrec	<i>Salvia verbenaca</i>
Tè de soqueta	<i>Potentilla caulescens</i>
Tel·ler de fulla gran	<i>Tilia platyphyllos</i>
Trèmol	<i>Populus tremula</i>
Trenca-rocs	<i>Saxifraga granulata</i>
Trèvol	<i>Trifolium</i> sp.
Trèvol campestre, fenarola	<i>Trifolium campestre</i>
Trèvol de prat	<i>Trifolium pratense</i>
Trevolet de prat	<i>Trifolium repens</i>
Turrita	<i>Arabis turrita</i>
Valeriana o valeriana vera	<i>Valeriana officinalis</i>

Vara d'or	<i>Solidago virgaurea</i>
Veça	<i>Vicia sativa</i>
Veladre. Veratre	<i>Veratrum album</i>
Verònica oficial	<i>Veronica officinalis</i>
Vidalba	<i>Clematis vitalba</i>
Vidiella	<i>Clematis flammula</i>
Violes	<i>Viola sp.</i>
Xiprer	<i>Cupressus sempervirens</i>
Xuclamel xilosti	<i>Lonicera xylosteum</i>